

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК У США

ШЕВЧЕНКО

РІЧНИК

8-9

НЬЮ - ЙОРК 1961

ШЕВЧЕНКО

РІЧНИК 8-9

Складаємо подяку редакції щоденника „Свобода”, яка уможливила подати матеріяли цього річника широкому загалу читачів.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК У США

ШЕВЧЕНКО

РІЧНИК 8-9

diasporiana.org.ua

*Дарунок від
Бібліотеки &
Занорістони
Big*

THE UKRAINIAN ACADEMY OF ARTS
AND SCIENCES IN THE U.S. INC.

206 West 100 Street
New York, N.Y. 10025

Р е д а к ц і я :

Д. Горняткович, В. Дорошенко, В. Порський, Д. Чижевський

Обкладинка П. Холодного

Printed in U. S. A.

Copyright 1961
by

Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S., Inc.

Черговий річник „Шевченко” з різних причин виходить з великим запізненням і подвійним числом, як Річник 8-9.

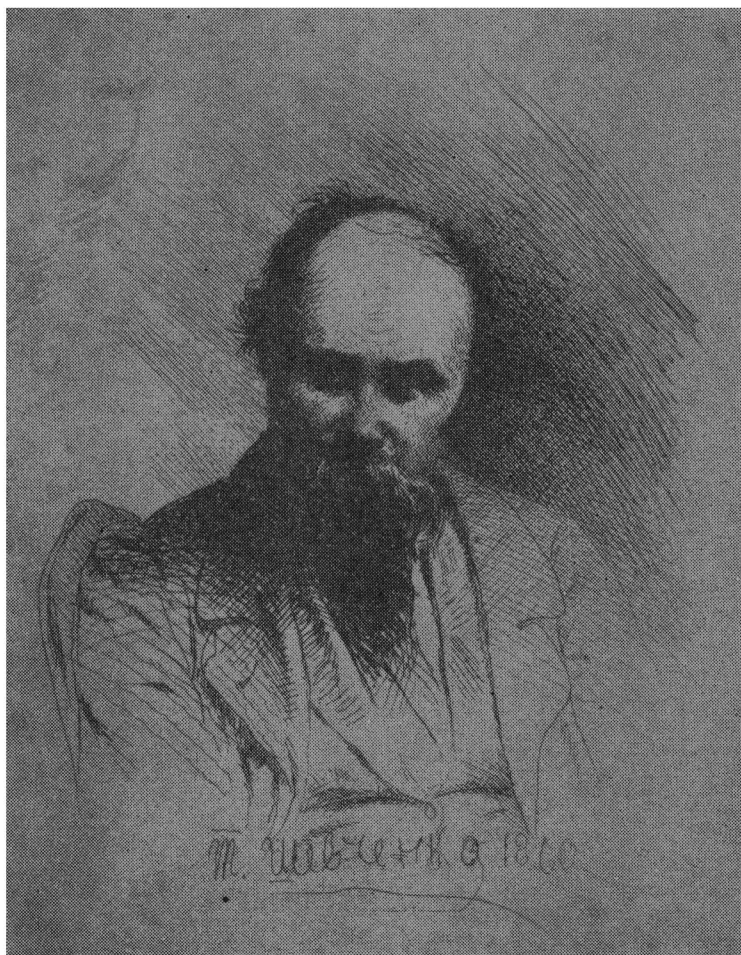
Має він так само, як і перші річники, відзначити на сторічній відстані події двох останніх років у житті Шевченка.

1859 і 1860 роки в укладі післязасланчого життя поета мали стати підготовчими до нового періоду, в якому він всю свою працю після стількох років поневіряння на чужині мав присвятити Україні, своєму народові, оселившись серед нього.

Крім загальних суто мистецьких плянів Шевченка, ми не знаємо докладніше ні про його літературні задуми, ні про пляни тієї громадської праці, яку йому безумовно довелося б нести в оточенні кріпацького села на Україні. Тому і ці два роки підготовчого до переселення на Україну періоду подаються тут в аспекті особистого порядку, документованого листами самого Шевченка і спогадами близьких людей. З тих саме матеріалів видно, що в останні роки три справи стояли у нього на першому пляні: літературний журнал, народня освіта і визволення селян з кріпацтва.

Спроби советських дослідників надати цим рокам якогось спеціального революційного звучання потребують ще документальних підтверджень. Покищо всі докази, що їх знаходимо в сучасній шевченкознавчій советській літературі, обмежуються довільними зіставленнями й здогадами. Характеристичним, наприклад, є твердження Г. Марахова про те, що подорож поета на Україну в 1859 році мала на меті певні революційні завдання. Цей дослідник пише дослівно так: „Шевченко всячески содействовал развитию революционного подполья на Украине. В 1859 году он побывал в Киеве и других местах Украины, встретился с местными революционерами, установил с ними связи. Полиция не могла собрать прямых улик о связях Шевченко с тайным обществом на Украине, но она не сомневалась в наличии таких... Болезнь и смерть помешали великому Шевченко стать во главе тайного общества на Украине”.

Ці безпідставні твердження Г. Марахова з повним признанням наводить остання велика біографія Шевченка російською мовою Леоніда Хінкулова (Москва, 1960, ст. 371-372).

Розвідка Марка Антоновича присвячена невеличкому віршеві Шевченка „Мій Боже милий...” Автор переконливо пов’язує написання цього вірша з певними подіями на Україні, про які Шевченко довідався вже після повороту з заслання, тому й датувати його належить часом не раніше січня 1858 року.

Статті Вадима Павловського, Дам’яна Горняткевича, Івана Світа подають нові факти меморіального характеру.

В оглядах Володимира Дорошенка і Петра Одарченка розглянено нові совєтські публікації дослідчого і документального значення.

Річник „Шевченко” 8-9 виходить після передчасної, 11-го червня 1959 року, смерті першого президента Української Вільної Академії Наук у США, Михайла Олексійовича Ветухова. Природник за фахом, він завжди приділяв багато уваги виданням шевченківських річників і не тільки з обов’язку головного редактора читав усі статті, йому належали в кожному річнику вступні слова. У своїх кінцевих, або вступних промовах на спільних щорічних Шевченківських конференціях НТШ-УВАН він завжди підкреслював, що в цих своїх річниках Академія в міру можливостей подає щось нове в галузі шевченкознавства, публікуючи нові матеріали, нові дослідчі праці, або подаючи нове освітлення, чи нові погляди на творчість Шевченка.

ШЕВЧЕНКО СТО РОКІВ ТОМУ

1859 — 1860

Між поворотом з заслання і смертю Шевченка пройшло лише повних три роки, три роки неповної волі. Поет мав перебувати ще якийсь час під секретним доглядом поліції, з самого початку йому робилися перешкоди щодо життя в столиці, для поїздки на Україну треба було клопотатися про окремий дозвіл, лишалася спеціальна, в 1847 році накладена, заборона всіх друкованих його творів.

У Шевченка все сильніше зростає бажання здійснити давню мрію — оселитися на Україні. Серед усіх життєвих негод високий беріг Дніпра здавався йому тим пристановищем, де він нарешті знайде бодай душевний спокій і особисте щастя.

В 1847 році — в першому році заслання, сидючи в Орській кріпості, він мріяв-снив про майбутню волю. Дніпрові гори вже тоді були тим місцем, куди він збирався принести і пожити „замучене і поточене горем серце.” Маленька хата на тих „окрадених Дніпрових горах” здавалася йому найбільшим досягненням його майбутньої вільної долі. Через 10 років, в 1857 році, коли треба було конкретніше думати про своє життя на волі, в листах до друзів Шевченко намітив для себе певні пляни. Два роки він збирався присвятити вдосконаленню в мистецтві гравюри, а потім повернутися на Україну і там, десь у затишку, відтворювати в гравюрах видатніші зразки всесвітнього малярства. Перша половина пляна — два роки студій — підходила до завершення. Треба було думати про найкраще розв'язання другої. Роки 1859 і 1860 заповнені думками, листами, в яких поет радиться і втягас у виконання своїх плянів родичів і друзів: Михайла Максимовича з дружиною, матір братів Лазаревських, сестер Надію й Олександрю Білозерських, Миколу Макарова, Варфоломія Шевченка та своїх сестер Катерину і Ярину.

В плян цей входило — придбання власної хати над Дніпром і одруження. Для Шевченка це було органічною потребою, обумовленою суто народньою основою його розуміння життя та довгою самотою на чужині.

„А тим часом, — пише він своєму названому братові Варфоломієві Шевченкові, — прошу Твоїї щирої братньої поради: і перше так було, а тепер аж надто стало тяжко на самоті, — як би не робота, то я давно одурів би, а тим часом не знаю сам, для кого і для чого роблю. Слава мені не допомога, і мені здається, як не заведу свого кишля, то вона мене і вдруге поведе Макарові телята пасти... Чи так, чи сяк, а я повинен оженитися, а то проклята нудьга зжене мене з світа” (лист від 2 листопада 1859 р.). А коли цей свояк поета порадив йому шукати собі інтелігентну дружину, то Шевченко різко відповів йому: „Твоя порада добра. Спасибі Тобі, та тільки забув Ти ось що, а Ти це добре знаєш: я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народа, та й як же себе поєднать з собачою панською кров'ю. Та й що та панночка одукована робитиме в мойй мужицькій хаті. З нудьги пропаде та й мені укоротить недовгого віку”. (7. XII. 1859).

„Оті одуковані та неодуковані панночки у мене в зубах зав'язли. Нехвороцц та й більше нічого.” — згадує він в іншому листі (2. XI. 1859 р.).

Вибір нареченої для поета за його ж таки проханням провадився так, як би це робила статечна самотна людина на селі.

В листі до Марії Максимовички (22. XI. 1858) він пропонує зробити такі смотрини своїй майбутньої нареченої: „На те літо, як Бог pomoже, я буду в Києві і на Михайловій горі, а Ви там денебудь під явором, або під вербою, і поставте мою завітчану княгиню, а я піду погулять, та й зустріню її”.

Надсилаючи їй таки свою фотографію (10. V. 1859) Шевченко просить не показувати портрета дівчатам, „а то вони злякаються, подумаютъ, що я гайдамацький батько, то ні одна й заміж не піде за такого паливоду. А тим часом одній найкращій скажіть тихенько, щоб рушника дбала та щоб на своєму огороді гарбузів не сажала...”

15 травня 1860 року поет писав знову Варфоломієві Шевченкові: „проси сестру Катерину і сестру Ярину, чи не накинуть вони оком у Кирилівці яку огрядну та чепурну дівчину, хоч і вдовицю, аби чесного роду, та щоб не стара та доладна була. Без жінки і над самісіньким Дніпром, і в новій хаті, і з Тобою, мій друже-брате, я буду на самоті, я буду одинокий”.

Ми знаєм, як не повелось Шевченкові. За ці два роки перед смертю проходить кілька жіночих посталей, які поет згоден був обрати для себе за дружину. Це все дійсно прості „неодуковані” жінки, навіть кріпачки. При останній подорожі на Україну в червні 1859 року поет заїздив до Корсуня, де його свояк Варфоломій був управителем мастків кн.

Лопухіна. Тут він побачив кріпачку, молоду ще дівчину 16 років, Харитину, гарної вроди, що була служницею в родині Варфоломія. В кількох листах Шевченко пише що вона дуже йому сподобалась, хоч він бачив її, як сам пише, „на-зирки”. Але якогось рішення не прийняв, бо на другий день поїхав до Кирилівки і там просив сестру Ярину, знайти йому дівчину.

В Петербурзі він пригадав Харитину, яка „сама знай-шлась”. „Чи Хариту ще не приходив ніхто з нагаєм сватати, — питає він Варфоломія: „Якщо ні, то спитай у неї нишком, чи не дала б вона за мене рушників. Або нехай сестра спи-тає, — се жіноча річ”. Він відразу подає їй відповіді на можливі заперечення Харитини, що вона вбога, сирота, наймичка, а він багатий та гордий. „Скажи їй, що в мене багато чого нема, а часом і чистої сорочки; а гордості та пихи я ще в моєї матері позичив, у мужички, у безталанної кріпачки”. Варфоломієві не подобалося це сватання і він відповів Шевченкові, що Харитина йому не пара, бо не зможе увійти в його духове життя, та їй не потрапить виховати йому дітей. Репліка Шевченка на це була незвичайно цікава: „Мати — всюди однакова мати і коли розумна та щира, то їй діти вийдуть в люди, хоч попідтинню, а хоч і одукована та без розуму, без серця, то їй діти виростуть, як те ледащо в шинку”. Можливо, що тут для порівняння з Харитиною прийшла згадка про Катерину Піунову, що в стосунках з Шевченком не виявила „ні розуму, ні серця”. Врешті він покладається на сестру Ярину: нехай вона подивиться на Харитину, „та що вона скаже, так воно їй буде”.

Шевченко виявляє зворушливе піклування щодо Харитини. Він пише Варфоломієві: „Ще як скаже Харитина, що піде за мене, то прийми ти її в своїй хаті, як рідну сестру. Нехай вона, сердешна, од наймів трохи одпочине. На харч і її одєжу я тобі вишлю гроші. Попроси за мене сестру мою, свою жінку, щоб і вона її привітала.. Напиши мені, чи є в Харити батько, або мати, чи кріпачка вона, чи вольна. Коли кріпачка, то чия, і яка плата за її волю” (лист від лютого 1860 р.). „Спитай у Харити”, „напиши хоч півслова о Хариті”, повторюється в кожному поетовому листі. Але Варфоломєй веде свою лінію і повідомляє поета, що Харитина не хоче за старого пана і має вже іншого нареченого. Шевченкові він радить Наталку Шулячівну, що деякий час доглядала дітей Варфоломія. На це Шевченко озвався в листі з 29 червня 1860 р. Він просить лише поклонитися цій новій кандидатці від нього, „а більше ані тельнь”. „Я їй добре не розглядив, додає він, — здається не дуже чепурна, а нечепурна жінка і циганові не дружина. На ту весну, Бог поможе, приїду, подивлюся та пораджуся з сестрою і з Тобою, а покищо, коли трапляється їй неледачий чоловік, то

нехай їй Бог помагає. Шкода, що ота Харита зледащіла, а мені б луччої жінки і на край світа шукать не треба”.

В літку, 1860 року в Петербурзі, в знайомій родині Шевченко побачив наймичку Ликерю Полусмаківну. З першого ж разу він вирішив, що нарешті це й буде його дружина. „Будущеє подружжя моє, — писав він Варфоломієві, — зоветься Ликеря, кріпачка сирота, така сама наймичка, як і Харитина, тільки розумніша одним — письменна і по-московськи не говорить.

В хід цього роману були втягнені його петербурзькі друзі і знайомі: Микола Макаров, Варвара Карташевська, Надія Білозерська, Олександра Кулішева. Всі вони радили Шевченкові не робити цього кроку, бо знали низький моральний рівень Ликери: „Тутешні земляки і землячки (а надто панночки), — признавався поет, — як почули, що мені Бог таке добро послав, то ще трохи подурнішали. Гвалтом голосять: „не до пари і не до пари.” Нехай їм здається, що не до пари, а я добре знаю, що до пари”. (22-VIII. 1860). І Шевченко робить рішучі кроки, щоб довести справу до кінця. Але не пощастило їй тут. Ще 28 серпня 1860 року він просить і одержує благословення на шлюб від матері його найбільших друзів — братів Лазаревських, а вже 18 вересня, після того, як сам пересвідчився в моральних вадах Ликері, забирає назад всі придбані для неї речі. „Душі своєї не шкода було для Ликері, а тепер шкода нитки”, — пише він в цей день Надії Білозерській. А. Варфоломія Шевченка сповіщає про це так: „Ликеря така самісінька, як і Харита, дурніша тільки тим од Харити, що письменна”. (5. X. 1860). Він сам признавався потім, що закохався в уяві і бачив у дівчини не те, чим вона була.

Паралельно з шуканням подружжя йшли гарячкові заходи щодо майбутньої оселі. Треба було обрати для цього місце, побудувати хату. З цими заходами пов'язана подорож Шевченка в 1859 році на Київщину, де між Каневом і селом Пекарі він наглядів собі ґрунт над Дніпром, що відповідав вимріяному ним місцю для оселення. Як відомо, подорож ця закінчилася невдало. Місцева поліційна влада, якій наказано було пильно стежити за Шевченком арештувала його, обвинувачуючи в богозневажливих розмовах перед селянами. Шевченкові після кількох днів арешту довелося повернутися до Петербургу і звітти вже керувати через Варфоломія Шевченка справою придбання цієї садиби. Ще з дороги (20. VIII. 1859) Шевченко пише своякові: „Зроби як умієш і як Тобі Бог pomoже, бо мені і в день, і в ночі сниться ота благодать над Дніпром, що ми з Тобою оглядали”, а з Петербургу знову приспішує: „Та вже там роби, як знаєш і умієш, та тільки зроби, бо мені й досі сниться Дніпро і темний ліс попід горою” (10. IX. 1859). Про один

з висунутих Варфоломієм проєктів Шевченко пише: „Чи той ґрунт у Трощинського над самим Дніпром, — бо як не над Дніпром, то мені й за копу його не треба” (лютий 1860). І знову в травні того ж року: „Дбай о клапті землі чи по тім, чи по сім боці Дніпра, тільки щоб над самісіньким Дніпром”. (15. V. 1860). Про один з запропонованих Максимовичем клапоть землі для Шевченкової садиби поет писав своїм кові: „видно Дніпро, та здалека, а мені його треба коло порогу” (2. XI. 1859).

Як статечний господар він майже в кожному листі до свояка обговорює деталі справи. Радить поки дійде до придбання ґрунту закупити дубів 40 лісу, „вирубать, та й нехай собі сохне” на лісній пристані і пильні (2. XI. 1859). Знову про те саме пише Варфоломієві 1. XII. 1859, 12 січня, 22 квітня і 25 серпня 1860. Дубовий ліс призначає для своєї „надвірної робочої комори”. „На хату купи тільки соснового дерева, на двері й одвірки дубового, або ясенowego (29. VII. 1860).

Коли пляни одруження і купівлі здавалися реальними, Шевченко сам склав плян хати і писав Варфоломієві: „Посилаю тобі плян хати: „коли що найдеш не так, то поправ і напиши мені, а тим часом окопуї леваду і купуй ліс сосновий; на одвірки тільки та на двері купи дубового та ясенowego, та на поміст — липи... А літом ми з жінкою прибудемо та в купі порадилося, що нам робить”. (25. VIII. 1860).

Мрії про власну хату над Дніпром не здійснилися так само, як і мрії про одруження. На все це не вистачило ні сил, ні часу.

Протягом цих двох років перед смертю він поспішає довершити й свої літературні задуми: видання українського журналу, перевидання свого „Кобзаря”, складання підручників для недільних шкіл.

В літку 1859 року він писав Марії Маркович: „В осени буде у мене свій журнал під редакцією Білозерського і Макарова” і радив почекаати трохи з друкуванням її оповідань до появи журналу. Через рік знову пише до Якова Кухаренка, що „Основа” почнеться з наступного року: „Збирай, батьку, чорноморську запорозьку старовину та присилай на моє ім'я, а я передаватиму в редакцію”. Він заходить поширювати друковані об'яви про „Основу” серед заможних людей на Україні. Сам передає низку поетичних творів для перших книжок нового місячника.

Разом з тим Шевченко розпочинає клопоти про видання своїх творів. З цим пов'язані були і матеріальні розрахунки. Справа з виданням тяглася ще від самого повороту з заслання. Перші ж кроки до її реалізації показали, що нема чого й думати про будь-яку повноту нового видання. Те, що поет почав так дбайливо готувати до друку зі своїх записників

на дозвіллі у Нижньому-Новгороді, мусіло ще чекати слухного часу, бо лишалася в силі заборона 1847 року перших двох видань „Кобзаря” (1840 і 1844). Спроба додати в новому виданні бодай „Наймичку”, „Невольника”, „Псалми”, та Пролог до „Івана Гуса” не дала бажаних наслідків. Цензура не тільки викреслила всі ці додатки, а навіть з цензурованого ще в 1840-х роках видання „Кобзаря” викинула вступ до „Гайдамаків” і багато рядків з поезії „Думи мої”. Цензурні митарства тривали цілий рік. Попередній договір з видавцем Кожанчиковим на нове видання розладився, і Шевченкові довелося вдатися до відомого українського підприємця і мецената Платона Смиренка, який позичив Шевченкові 1.100 карбованців, повернені пізніше примірниками цього видання.

Ці клопоти з новим виданням „Кобзаря”, різні перешкоди в придбанні власного кутка над Дніпром, труднощі в розв’язанні найважливішої для Шевченка справи одруження, а найбільше хвороба, яка давала себе знати в останній рік — все це відбилося на поетичній творчості Шевченка. Песимістичні мотиви прориваються в поезіях його все сильніше й сильніше.

Поезія „Минають літа молодії” кінчається повною зневірою до своєї долі:

Сиди ж один, поки надія
Одурить дурня, осміє,
Морозом очі окус,
А думи гордії розвіє,
Як ту сніжинку по степу..
Сиди ж один собі в кутку,
Не жди весни, — святої долі.
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Свою надію оновить,
І думу вольную на волю
Не прийде випустить... Сиди
І нічогосінько не жди...

(18. X. 1860)

Кінець свій уявляє поет в таких трагічних образах:

„В багні колодою гнилою
Валяться, старітися, гнить
Умерти — й сліду не покинуть
На обікраденій землі...

(21. VII. 1859)

Ще в іншій поезії:

...Доведеться самотнім
В холодній хаті кривобокої,
Або під тином простягтись...
(4. XI. 1860)

Картиною смерті „під тином, сумуючи, у бур'яні.. з голоду” кінчається овіяна великим сумом прекрасна лірична поема „Марія” (1859 р.). У вступі до цієї поеми одразу беруться мінорні акорди, що пронизують далі всю її наскрізь до останнього рядка.

„Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників; подай їм силу
Твого мученика Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого самого краю.

Акорди мажорні, що де-не-де прориваються в поезіях цих років, постають все ж таки на тлі безвихідного панування зла на землі. („Осії глава XIV”, 1859).

Характерна з цього погляду поезія „І тут, і всюди — скрізь погано”. (1860), яка кінчається невмотивованим, але гарячим бажанням-пророцтвом:

І буде правда на землі!
Іноді цей прихід „правди” видається сном:
І ми прокинулись: ти
На панщині, а я — в неволі.
(„Сестрі” 1859)

Іноді — самообдурюванням:

Орю
Свій переліг, убогу ниву,
Та сію слово: добрі жнива
Колись то будуть... І дурю
Себе таки, себе самого,
А більше, бачиться, нікого.
(„Не нарікаю я на Бога”. 1860)

Найбільші інквєтиви за „неправду” кидає поет на „царів”. Цей мотив „неправедних царів” відновився в творчості Шевченка післязасланчого періоду, а в поезіях останніх двох років проявляється майже в кожному творі, особливо в запозичених з Біблії. В „царях”, що торгують людською кров'ю („кроваві шинкарі”) — зосереджене все зло, що панує на землі:

Дрібніють люди на землі,
Ростуть і висятья царі.
(„Саул” 1860)

Тому боротьба з „неправдою” приводить Шевченка до „царборчих” мотивів („Молитва” II, „Хоча лежачого не б'ють” та „О, люди, люди небораки.” 1860 р.), протиставлення людей і царів дається вже в протилежному пляні:

„Буде бито
Царями сіянее жито,
А люди виростуть.

(Архимед, і Галілей. 1860).

Сюжети поезій 1859 і 1860 років в більшості запозичені, переважно з Біблії, дві з сербської та польської поезії, але Шевченко не може їх подати інакше, як в українському оформленні. „Осії глава XIV” (1859) починається словами:

„Погибнеш, згинеш Україно.
Не стане знаку на землі.
А ти пишалася колись
В добрі і роскоші. Вкраїно —
Мій любий краю неповинний.”

Побутові подробиці „Марії” — суто українські. Проте лише один раз виникає образ Дніпра, що в ці два роки був у центрі думок і мрій Шевченка („Над Дніпровкою сагою” 1860).

В малярській творчості цих років переважають портрети, автопортрети та кілька пейзажів, зроблених підчас короткого відвідання України в 1859 році. Найбільша ж увага мистця зосереджена була на вдосконаленні власної техніки гравірування, бо це становило одну з точок твердо наміченого собі Шевченком пляна. За порівнююче короткий час він виконав більше тридцяти офортів з картин Рембрандта, Мурільйо, Брюллова, з власних композицій, портретів і автопортретів. У цій техніці він досягає високого рівня і це приносить йому найвищий академічний ступінь — академіка гравюри.

В проєкті пляну тієї хати, що її мав поставити Шевченкові його свояк Варфоломій над самісіньким Дніпром, передбачалася між іншим спеціальна робоча кімната, в якій мистець збирався виконувати свою життєву програму: „поширювати серед невтаємничених у таїнства мистецтва людей любов до прекрасного і доброго”. Ця робоча кімната мала б займати четвертину цілого будинку, великі подвійні вікна на північ мали б давати добре рівномірне освітлення, потрібне в тонкій граверській праці.

Якесь сумне передчуття примушувало змученого і хорого мистця прискіпувати з завершенням практичного боку його життєвого пляну. Але все ж він сподівався, що наступний 1861 рік усуне таки всі труднощі, і плян переселення на Україну здійсниться вже в найближче літо.

Марко Антонович

ВІРШ ШЕВЧЕНКА „МІЙ БОЖЕ МИЛИЙ” . . .

У додатках до так званого „Академічного видання” поезій Шевченка¹⁾ подано короткий вірш, чи вірніше уривок Шевченкового твору, якого вперше опублікував Ф. К. Вовк у редактованому ним „Кобзарі” (Женева 1878). Цей короткий уривок звучить так:

„Мій Боже милий, знову лихо! . .
Було так льобо, було тихо;
Ми заходились розкувать
Своїм невольникам кайдани, —
Аж гульк! . . І знову потекла,
Мужицька кров! . . Кати вінчані,
Мов пси голодні за маслак,
Гризуться знову. . .”

У примітках до Академічного видання (стор. 468) сказано, що „змістом своїм ця поезія говорить ніби про війну 1854 - 1855 рр.” Мабуть, у зв'язку з тим цей вірш і датується в згаданому виданні: Новопетровський форт, 1853 - 1854. У виданні Кобзаря за ред. Д. Дорошенка²⁾ поставлено після дати знак запитання, а в примітці до цього вірша (стор. 224) сказано таке:

„Коли і де написав Шевченко цей вірш, точно невідомо, але дослідники його творів припускають, що цим віршем Шевченко відгукнувся на вістку про Кримську війну, що вибухла 1853 р. між Росією, з одного боку, і Туреччиною та її союзниками — Англією, Францією і королівством Сардинією, з другого. В уявленні поета війна це гризня „катів вінчаних” — царів між собою”.

Цю саму думку далі розвиває Л. Т. Білецький у своєму чотиритомовому Кобзарі³⁾:

1) Т. Шевченко, Поезія том II. Під редакцією Акад. С. Єфремова і М. Новицького. Українська Академія Наук, Історично-Літературне Товариство. Вид. „Книгоспілка”, Київ 1927, стор. 419 і 468.

2) Тарас Шевченко, Кобзарь 1840-1940, Прага (1940), сторінка 294.

3) Тарас Шевченко, Кобзар, Видання УВАН, Том IV, Вінніпег, 1954, ст. 499.

„Тут подається уривок, властиво початок поезії, яку почав був Шевченко писати в Новопетровській фортеці невідомо якого року. Зміст його безперечно зв'язаний з Кримською війною 1853 - 1856 рр. Про цю війну... згадує Шевченко в своїх листах до Осипова, Бр. Залеського й ін., як також писали Шевченкові Я. Кухаренко й інші. Так само про севастопільські події згадує поет у своїй повісті „Прогулька з приємністю і не без моралі"... найправдоподібніше, цей уривок був написаний під час Кримської війни, або скоро після неї”.

Дійсно, ми не знаємо точно ні дати, ні місця написання цієї поезії, а автограф її десь загубився. Чи міг справді Шевченко написати цього вірша в Новопетровській фортеці під час загостреного надзору над невольником?

Виключати можливості писання віршів Шевченком у ті часи ми не маємо підстав. Сам Шевченко про це пише в своєму Журналі від 1 липня 1857: „я сочинял стихи, за которые мне никто ни гроша не заплатил и которые наконец лишили меня свободы, и которые несмотря на всемогущее бесчеловечное запрещение я все таки втихомолку кропаю⁴).

Так само не можна виключати можливість, хоч вона й неправдоподібна, що цей вірш таки присвячений подіям Кримської війни. Вказівки Л. Т. Білецького на відомості про ту війну треба було б поширити зокрема згадками самого Шевченка (Журнал, запис від 8 жовтня і 12 листопада 1857, стор. 114 і 125), вірш „Слава” від 9 лютого 1858 (Акад. вид. стор. 304).

Чи ж маємо ми можливість точніше визначити час і місце написання Шевченком згаданого вірша?

Дата й місце у дотеперішніх виданнях викликають поважні сумніви, як щодо форми, так і щодо змісту. Формальна сторінка Шевченкової поезії вивчена, на жаль, дуже мало, і в цій галузі ми мусимо обмежитися лише декількома даними.

Коли прийняти факт, що Шевченко написав обговорюваного вірша у 1853 - 1854 рр., чи навіть в одному з двох наступних років, то тоді цей вірш стояв би саме посередині між його „Невольничю Музою”, віршами періоду 1847-1850, і „Віршами після заслання” (1857 - 61). Обидві групи Шевченкових віршів уже на перший погляд дуже різняться і змістом, і навіть деякими поетичними образами та іншими мистецькими засобами. Ще й твір „Москалева криниця”, написаний уже після семилітньої перерви, ближче стоїть до тво-

⁴) Тарас Шевченко, Повне зібрання творів Тараса Шевченка під загальною редакцією акад. Сергія Єфремова, том IV, ДВУ 1927 р. стр. 31.

рів періоду 1847 - 50, ніж до пізніших творів Шевченка. Цей факт можна пояснити тим, що „Москалеву криницю” Шевченко лише переробив з першої редакції (1847 року). Вирішальний вплив на Шевченка мало товариство, в якому він їхав Волгою з Астрахані до Нижнього Новгороду. Цей вплив, що позначився на пізнішій Шевченковій поезії, ми можемо дуже добре прослідити на підставі його записів у Журналі⁵⁾.

У своїх записах від 2 і 4 вересня Шевченко оповідає про імprovізовані „літературно - поетичні ранки”, а в записі від 5 вересня додає: „Мені тепер багато треба прочитати. Я зовсім відстав від нової літератури”. Нове захоплення проймає Шевченка, і його поезія, яку він починає писати в Нижньому Новгороді, вже носить цей новий подих. А вірш: „Мій Боже милий . . .” навіть без глибшої аналізи треба було б включити в цей період Шевченкової поезії, а не в період „Невольничої Музи”.

Це твердження можна підтримати ще іншими міркуваннями. Три останні рядки цитованого вірша мають свою паралелю в таких рядках „Неофітів”:

„Гриземося, мов собаки,
За маслак смердячий . . .” (Акад. вид. ст. 298).

Нам здається, що ми можемо вказати, звідкіля Шевченко запозичив ці образи і в „Неофітах” і в обговорюваному вірші.

Ідучи Волгою, Шевченко, як ми вже згадували, мав змогу познайомитись з новими творами російської оригінальної та перекладної літератури. Один з цих творів, а саме „Собачий пир” О. Барб'є, зробив велике враження на Шевченка. У Журналі від 2 вересня Шевченко записує (стор. 86-87), що він попрохав Саложникова прочитати цей вірш, і той прочитав його майстерно, як зазначає далі Шевченко. 16-17 вересня поет переписує цей твір у перекладі Бенедиктова до свого Журналу. Щоб зрозуміти обидва цитовані нами місця з „Неофітів” і з „Мій Боже милий”, мусимо зацитувати відповідний уривок із твору „Собачий пир”. В останній його частині описується смерть дикого кабана, на якого з дозволу мисливців кидаються собаки й деруть його:

„Завыли жадные! Последний пес дворовый
Оскалил острый зуб
И с визгом кинулся на пир ему готовый,
На неподвижный труп!
Борзые, гончие, лягавые, бульдоги:
„Пойдем! — и все пошли:
Нет вепря короля! Возвеселитесь, боги!
Собаки — короли!”

5) Там таки, стор. 787.

Пойдем! Свободны мы! Нас не удержат сесты,
 Веровкой не скрутят!
 Суровый сторож нас не приударит плетью,
 Не крикнет: пес, назад!
 За те щелчки, толчки хоть мертвому отплатим!
 Коль не в кровавый сок
 Запустим морду мы, так падали ухватим
 Хоть нищенский кусок!
 Пойдем!" И начали из всей собачьей злости
 Трудиться что есть сил;
 Тот пес щетины клоч, а тот кровавой кости
 Обгрызок ухватил,
 И рад бежать домой, вертя хвостом мохнатым,
 Чадолобивый пес
 Ревнивой суке в дар и в корм своим щенятам
 Хоть что-нибудь принес.
 И бросив из своей окровавленной пасти
 Добычу, говорит:
 „Вот, ешьте! Ста кость — урывок царской власти!
 Пируйте: вепрь убит!"⁶⁾

Ми мусіли навести таку довгу цитату з цього вірша Барб'є, бо він дає добре пояснення до цілого поетичного образу Шевченка:

„... Кати вінчані,
 Мов пси голодні за маслак,
 Гризуться знову...”

Шевченко, мабуть, під впливом цього самого образу ще не раз згадає про собак - псів у своїх пізніших поезіях. А тепер у Нижньому Новгороді під свіжим враженням цього вірша він використав сильний поетичний образ Барб'є у поемі „Неофіти”.

Мабуть ми не помилилися, коли будемо шукати і дати обговорюваного нами уривка приблизно в цей самий час. Таким чином ми мусимо закинути думку, що свій вірш „Мій Боже милий...” Шевченко написав у Новопетрівській фортеці в 1853 - 54 рр. Вираз „кати вінчані” відноситься не до коронованих осіб, а до „псів”, які, подібно як у вірші Барб'є, уважають себе за королів, бо умер „дикий кабан”.

Цю нашу думку ми хочемо підсилити ще одним аргументом. За часів Кримської війни, а принаймні до смерти „неудобозабываемого Тормоза” Миколи І, не мають ніякого сенсу слова: „... Ми заходились розкувати своїм невольникам кайдани...” Адже ж за панування Миколи І це речення було б явним анахронізмом. Ніхто нікого не міг заходжуватися розковувати, поки ще жив Микола І. Тому весь сенс

⁶⁾ Там таки, стор. 97-100. В цьому академічному виданні збережено було всі недокладності Шевченкової копії. Для легшого сприймання тексту уривок подається з виправленою пунктуацією за варшавським виданням творів Шевченка, т. X 1936-го року (стор. 141 - 142) — (Підкреслення мої — М. А.)

вірша вказує на те, що він — 1) написаний після смерти царя, і 2) що він стосується якоїсь події після смерти Миколи І.

Яка це може бути подія? З формальних моментів ми вже вказали на те, що цей вірш найкраще хронологічно підходить до періоду перебування Шевченка в Нижньому Новгороді. З певністю тут щось точніше годі сказати, однак ми вкажемо на один епізод, який, на нашу думку, пов'язаний саме з написанням цього вірша.

Під датою 22-го січня 1958 року Шевченко записує до свого Журналу таку подію: „Проездом из Петербурга в Вятку на службу, посетил меня сегодня Яков Лазаревский. Он недавно из Малороссии, рассказал о многих свежих гадостях в моем родном краю, в том числе и о грустном Екатеринославском восстании 1856 года...” (стор. 142).

Про ці події 1856 року згадано в примітці Сергія Єфремова до Журналу (стор. 655-6):

„... Спочатку пішла поголоска в народі, що уряд викликає охочих у Таврію на переселення, і хто піде — той буде вільний. Далі розійшлися чутки, що десь на Перекопі на горі (або за Дніпром на степу) сидить якийсь цар у золотій шапці й роздає волю; хто не прийде або спізниться, той лишиться за панами. Подейкувано також, що англійці та французи усім кріпакам дали вже волю і що треба лиш дійти до Таврії, щоб здихатися панів навіки, бо там начальство не має вже сили. Подекуди говорили навіть, що царя не треба, а можна обрати собі короля, а поки те буде, то слухатися своїх вибраних отаманів. Усі ці чутки й викликали тоді рух, який розгорнувся під гаслом — „на Таврію по волю”. Навесні 1856 року селянство на Катеринославщині, на Херсонщині та й по інших місцях масами почало кидати роботи, зривалося з родинами й скарбом з місця і йшло до Перекопу. Два тільки повіти на Катеринославщині (Катеринославський та Верхньодніпровський) дали 9.000 утікачів на Таврію, а всього таких шукачів волі було кілька десятків тисяч... Здебільшого з дому виходили селяни мирно, іноді навіть на прощання дякували поміщикам своїм за клопіт. У дорогу рушали озброєні — косами, вилами, дрючками. Коли пробували їх спинити військовою силою, то починались справжні бої, з убитими й пораненими з обох боків. Уряд вислав проти селянства військову силу... всіх перевозів на Дніпрі та на Дністрі доглядали патрулі, на Перекопі став цілий військовий табір. Не вважаючи на такі заходи, тільки аж на кінець року селянство переконалося, що ніякої волі в Таврії нема, і почало розходитися по домівках. Цей масовий рух селянства викликав був великий страх в урядових кругах і там не раз згадувано його, як вельми небезпечний симптом...”

Таким чином, на нашу думку, вірш Шевченка „Мій Боже милий . . .” саме торкається Катеринославського повстання 1856 р. і вкладається в рамки нашої концепції зовсім легко. Після смерти Миколи I було „любо, тихо”, почався рух за звільнення від неволі, аж сталося „лихо” і „потекла мужицька кров”. До цього додано образ псів, які після смерти царя гризуться за кістку (маслак). У протилежності до нашого вияснення дотеперішні пояснення натрапляють на непоборні труднощі й внутрішні суперечності, яких не можна вияснити без неправдоподібних натягнень.

Отже правдоподібною датою написання Шевченкового вірша „Мій Боже милий” . . . був би кінець січня 1858 року, а місцем — Нижній Новгород.

Вадим Павловський

ДІМ, В ЯКОМУ ЖИВ ШЕВЧЕНКО В 1859 РОЦІ

Зимою 1942 - 43 року в Києві закінчила своє існування скромна будівля, що бачила в своїх стінах ряд видатних діячів української національної культури, починаючи з Тараса Шевченка.

Це був двоповерховий будинок поруч із садибою Софійського собору — на Георгіївському завулку, число 11.

За відомостями, зібраними видатним знавцем київського минулого, Олексієм Сімзенем-Сичевським¹), першим власником цього будинку був священник недалеко розташованої тоді Троїцької церкви, о. Юхим Ботвиновський. Він поставив там 1857 - 58 року два одноповерхові будинки, дерев'яні, тиньковані і вкриті пофарбованим назелено залізним дахом. Фасадом вони обидва виходили на завулок; їх розділяла брама. Один із будинків — на розі Стрілецької вулиці — мав ще мезонін. У цьому будинку й жив о. Ботвиновський з родиною.

Це була тоді єдина забудова на всій довжині завулка, що тягнеться вздовж мурів Софійської садиби. Решту завулку становили сади — зади садиб, які починались з рівнобіжної йому Рейтарської вулиці. Добре уявлення про загальний вигляд цієї місцевості дає малюнок В. Тімма „Русский Художественный Листок” (СПБ, 1853, аркуш 9).

Власник будинку, о. Юхим Ботвиновський, був дуже кольоритною фігурою в житті тодішнього Києва. Микола Лесков дав яскравий образ його в своїх київських спогадах „Печерские антики”²).

Широко знаний у народі, як „ліп Юхвим”, о. Ботвиновський мав веселу, товариську вдачу, любив побенкетувати, попити й поїсти, полювати з хортами, любив природу і, понад усе, був людиною, яка дбала насамперед про інших, а про себе — востаннє.

Його родина часто бідувала, а в його домі завжди товклися чужі люди, яким він давав притулок, зокрема — „приблудні батюшки”.

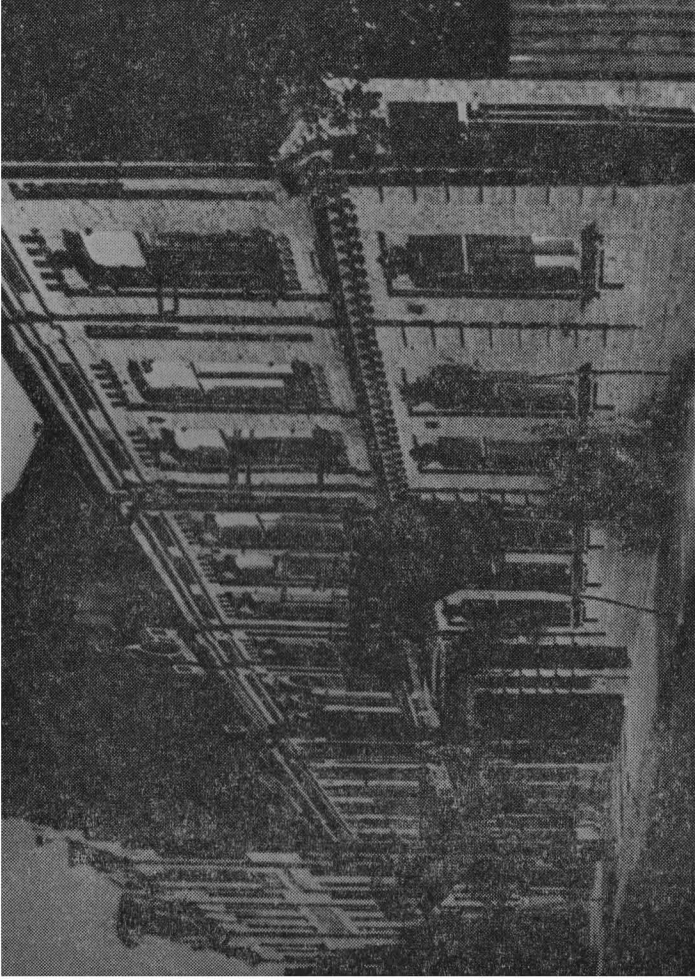
О. Ботвиновський завжди старався допомогти, коли чув, що хтонебудь потрапив у біду. Коли Т. Шевченка, арештованого під час його останнього приїзду на Україну у 1859 році, привезли 30 липня до Києва, Ботвиновський зараз же кинувся помагати, і на другий день, 31 липня мав уже Шевченка у себе, випросивши його на поруку у генерал-губернатора, кн. Васильчикова³,⁴). Шевченко мусів жити в його домі, чекаючи вирішення своєї справи.

Шевченко жив у домі о. Ботвиновського, як почесний гість, на першому поверсі¹) приблизно один тиждень — до 7 серпня. Вдень він мало сидів у хаті, а більше ходив по місту — сам або зі своїм поручителем, відвідуючи приятелів, найчастіше Сошенка, що жив з дружиною поблизу, коло Сінного базару, й товариша ще з Академії, Гудовського, що мав свою фотографію на Хрещатицькій (згодом — Думській) площі, та інших; заводив і нові знайомства. Часом їздив з невеликою компанією, взявши випивку та закуску, на природу — за Дніпро, про що стали ходити по місту перекручені чутки (пор. записи М. Чалого⁶). Бувало, що він, лишаючися в хаті без Ботвиновського, під впливом сумних думок про своє нове слідство, шукав забуття в чарці: Ф. Лобода⁴), приїхавши до Ботвиновського з господарем, знайшов Шевченка, як той, випивши, спав на повітрі, коло воріт.

Увечері приходили побачити Шевченка знайомі й приятелі, між іншими — Сошенко, господар частував їх, і компанія засиджувалася часом до світанку. Одного такого разу Шевченкові не сподобалося щось і він захотів піти з дому. Ботвиновський, маючи Шевченка на своїй поруці, не пускав його й замкнув браму. Нарешті Шевченко переконав господаря і той його випустив. П. Зайцев⁶) пояснює це присутністю в компанії Аскоченського, якого Шевченко не терпів. Проте, в опублікованих спогадах В. Аскоченського про Шевченка такого епізоду не знаходимо.

7 серпня 1859 р. Шевченкову справу вирішено³) й він перебрався спочатку до Гудовського, в якого пробував кілька день, а потім на Приорку, де жив до свого від'їзду з Києва, 13-го серпня³). М. Чалий помилково відносить життя Шевченка на Приорці до самого початку його перебування цього року в Києві.

Через кілька років будинок о. Ботвиновського був проданий за борги²). Новий власник не міняв нічого до кінця 1890-их років, коли в Києві почалася будівельна гарячка¹). Тоді обидва будинки зроблено двоповерховими, поширено, з'єднано над ворітьми в один будинок і все обкладено цеглою. Побудовано сходи на другий поверх від дверей, що тепер ви-

Дім у Києві, в якому жив Шевченко (1859 р.)

ходили на вулицю (за часів Ботвиновського вхід до будинків був зі двору, в який проходили через браму). Сходи були прибудовані до того будинку, в якому жив Шевченко.

В 1917 році до Києва переїхав з Петрограду Георгій Нарбут. Він найняв собі помешкання на другому поверсі цього будинку, ліворуч від воріт. Нарбут оселився там з родиною в грудні 1917 року, в той час, коли ввесь поринув у працю в щойновідкритій Українській Державній Академії Мистецтв.

Закоханий в українським барокко, Нарбут був у захопленні від того, що живе за кілька кроків від славетної брами Рафаїла Заборовського в мурах навколо Софії, що з його вікон видно садибу Софійського собору з пишної - бароковим митрополичим домом і з самим собором. Нарбут упросив адміністрацію Софійської садиби спилати сухе дерево в митрополичому садку, яке псувало йому вигляд на Софію⁷).

В березні чи в квітні 1918 р. Нарбут поділився своїм помешканням із Вадимом Модзалевським, що приїхав тоді з Чернігова.

Мешкання Нарбутів стало місцем, де бувала більшість українських мистців, мистецтвознавців, письменників, істориків та інших культурних діячів Києва в 1918 - 1920 роках.

Найчастіше бували Павло Зайцев, Данило Щербаківський, Юхим Михайлів, В. Прокопович, Федір Ернст, Микола Зеров, К. Шероцький, Сергій Єфремов, Лесь Курбас, колеги-професори Академії Мистецтв та студенти майстерні Нарбута в Академії. Люди товклися у Нарбута завжди; він любив голосне товариство і залюбки виконував свої роботи на людях, працюючи тим краще, чим голосніший був гамір гостей⁷).

В жовтні 1919 року, за денікінської окупації, виникла нагла потреба знайти приміщення для закритої большевицькою владою ще в березні 1919 р. Академії Мистецтв, майно якої мали викинути на вулицю. Нарбут, ректор Академії, за дані Дніпросоюзом гроші купив у власника будинку, Балясного, два приміщення, щоб розмістити там Академію. Угоду підписали 14 жовтня нов. ст.⁸).

Приміщення ці були на першому й другому поверсі в правій стороні будинку — саме в тій, де до переробки, шістдесят років тому, жив Шевченко, вільний художник російської Академії Мистецтв. Тепер там розмістилися, хоч і в біді, Українська Академія, повісивши на дверях невеличку, чорним по жовтому тлу, вивіску: „Українська Академія Мистецтв”. На першому поверсі містилася канцелярія, бібліотека й музей, а нагорі — майстерні. Нарбут поділився з Академією частиною свого помешкання; його вітальня правила одночасно за його майстерню графіки, а кімната Модзалевсь-

кого була одночасно й кімнатою Ради Професорів та приймальною ректора⁷⁾.

Почались осінні дощі; давно неремонтований дах протікав і вода промочувала стелю. Найбільші дірки закрили фанерою, проте цього було недостатньо. Розвинулась вогкість, а в наслідку її домовий грибок.

Нарбут жив у своїм помешканні до самої смерті — 23 травня 1920 р.; скоро по нім — 23 серпня — помер і Модзалевський.

Академія Мистецтв трималася в своїх двох помешканнях і в помешканні Нарбута до 1921/22 року, коли її почали потроху переносити до будинку старої Художньої Школи на Сіннім базарі.

В одній із звільнених кімнат колишнього помешкання Нарбута оселилися тимчасово професори Академії — Василь Кричевський — спочатку сам, а з червня до вересня 1922 р. — з родиною, поки не найшов собі ліпшого помешкання; а на іншій половині другого поверху його брат — Федір Кричевський, спочатку сам, а з жовтня 1922 р. — з родиною. Це приміщення він займав аж до 1939 року.

Під час совєтсько - німецької війни, за окупації Києва німцями, в місті бракувало і харчів і палива. Взимку 1942/43 року Київська Міська Управа вирішила розібрати на дрова старі та заражені домовим грибом дерев'яні будівлі, коли вони не становлять значної архітектурної цінності.

Дозвіл на це давав у кожному окремому випадку начальник Архітектурного відділу Міської Управи, архітектор Ол. Вербицький, на представлення керівника Відділу впорядкування, інж. Савченка, та за згодою архітектора Відділу Благоустрою Миколи Шехоніна.

За постановою цієї комісії, в числі інших було розібрано на дрова і будинок ч. 11 на Георгіївському завулку.

1) Олексій Сімзен-Сичевський. Шевченківські місця в Києві. Архітектура Радянської України, 1939, ч. 2.

2) Н. Лесков. Печерские антики; XXXV. Киевская Старина, 1883 г. апрель.

3) Єлисавета Середа, В. Анісов. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. Київ, 1959.

4) Ф. Лобода. (Феофан Лебединцев) Мимолетное мое знакомство с Т. Гр. Шевченко... Киев, Ст. 1887, ноябрь.

5) М. К. Чальїй. Жизнь и творчество Шевченка. Киев, 1882.

6) Павло Зайцев. Життя Тараса Шевченка. Нью Йорк — Париж — Мюнхен, 1955.

7) Ф. Ернст. Г. Нарбут. Київ, 1926.

8) М. Бурачек. Спогади про Г. І. Нарбута. Бібліологічні Вісті, 1927, ч. I.

Дам'ян Горняткевич

ШЕВЧЕНКІВСЬКЕ СВЯТО В ДОМБ'Ю

Святкування пам'яті Шевченка мало для нас завжди подвійне значення: було насамперед виявом вдячності для нашого національного генія, а водночас ми черпали з цих святкувань нові сили для здійснювання Шевченкових ідеалів, зокрема його кличів із „Заповіту”. Всі ці концерти, академії, влаштувані на честь Тараса, були у нас такі поширені й загальні, що перераховувати їх ніхто не в силі. А все таки траплялися поміж ними й спеціальні імпрези, які мали виїняткове — не тільки виховне, — але й суто політичне значення, і тому вони заслуговують на окрему згадку. Такий концерт у честь Тараса Шевченка відбувся в своєрідних катакомбових умовах в таборі для полонених і інтернованих на Домб'ю під Краковом у квітні 1919 року.

Домб'є стояло тоді в сфері уваги польсько - українських місій. Хоч цей гострорежимний табір мав опінію дещо кращого від поганої слави Вадович, Стшалкова чи Тухолі все ж таки дочекався він сумної згадки в тогочасній популярній пісні:

Тухоля, Домб'є і Бересть,
Домброва і Бригітки —
На страшний суд прийдуть колись,
Ці достовірні свідки

А справді трагічним свідком цього табору була спільна, велика могила на Раковицькому кладовищі у Кракові, що похоронила 300 самих домб'янських в'язнів. Цією могилою дбайливо опікувалася спеціальна секція Української Студентської Громади при Ягайлонському університеті в Кракові.

Тюремний режим на Домб'ю полягав головним чином у впровадженні поліційних годин, коли навіть у пополудневій порі невільно було виходити з бараків, в примусових роботах поза містом і врешті в незадовільному харчуванні. Про застосування кар, на які наражувалися поневільні винуватці, волюю на цьому місці не згадувати.

Час від часу появлялися в таборі члени місій Червоного Хреста, в склад яких входили з польського боку кн. Сапєжина й гр. Дідушицький, а українську делегацію творили

пані О. Федак - Шепаровичева й проф. К. Студинський. Дідушицький повернувся був тоді з українського табору для польських полонених у Косачеві під Коломиєю, де — як можна було сподіватися, жилося йому непогано, і вислухуючи нарікання на домб'янський режим, ні разу не виступив із заввагою — мовляв, — у нас було те саме або й гірше.

По таборі пішла тоді чутка, що гр. Дідушицький мав бути виміняний за д-ра Володимира Старосольського, який був призначений Урядом Західньої УНР на міністерське становище до Станиславова. З визначних наших громадян перебували під ту пору п-і Ольга Ціпановська з Перемишля, чимало священиків на чолі з о. шамбеляном Омеляном Погорецьким, а з інших численних імен згадаю тільки про д-ра В. Старосольського, д-ра Володимира Бачинського, д-ра Михайла Волошина, радн. Будзиновського.

Одного дня в квітні 1919 р., під час нашого скромного обіду, коли ми всі зійшлися в великій залі таборової їдальні, дижурний сказав притишеним голосом, щоб ми не вертали до своїх бараків (зобов'язувала тоді поліційна година!), а залишилися на місці, бо — відбудеться Шевченківське свято. Якась невидима струя проходила нами, коли ми вичікували на початок програми, а була вона справді небуденна. На Домб'ю були тоді два хори, один церковний, яким проводив четар Григорій Трух, полонений у перших днях боїв за Львів, і другий, т. зв. світський, під батутю д-ра М. Волошина. Того дня обидва хори об'єдналися під диригуванням д-ра Волошина.

Першою точкою програми була кантата. В таборі не було нот, а спроважувати їх зі Львова було неможливо. Але місцеві таланти вирівняли й цю недостачу. Четар Трух (що пізніше вступив до монастиря ОО. Василіян) був талановитим поетом і склав ось такий вірш, що мав заступити слова кантати:

Гей же, Тарасе, гей же, Кобзарю,
Встань на хвилину з могили
Й віщим словом, пісні гомоном,
Додай нам духа й сили.

Ми волю Твою, в кривавім бою
Розкажем цілому світу.
Ми всі поляжем, але покажем
Віру в слова Заповіту!

Мелодію до цих слів творила відома наша пісня „Гей, не дивуйте добрії люди”. Вже ця перша точка програми, з таким бадьорим у тому часі й на тому місці змістом, вплинула на приятних, як цілющий бальзам. Розвіявся сум, уступив песимізм. На естраду виступив головний промовець — д-р Володимир Старосольський. Його промова була не тільки звели-

чанням заслуг Шевченка, але в ній розкрив він перед нами також програму діяльності, що слід робити в дану хвилину для української справи в політичному огляді. Приявні слухали його слів і глибоко відчували їх значення. Але не один з-поміж нас навіть дещо заздрих „щасливому” прелегентові, що він за день або два покине вже Домб'є й переїде на вільну Українську Землю. Та грубо помилялися ті, що так думали. Поляки, які так часто ломили свої зобов'язання, не дотримали їх і цим разом. Саме під ту пору польська військова команда підготовляла велику офензиву при допомозі знаменито вивінуваної армії Галлера, отож, щоб д-р Старосольський, який міг знати про воєнні пляни поляків, не перестеріг Українського Уряду перед грядучою небезпекою, поляки відкликали своє попереднє рішення. Формально дозволили д-рові Старосольському виїхати з табору, але в дальшій дорозі його наново арештували й в найближчому часі привели знову до Домб'я . . .

Черговою точкою програми Шевченківського свята на Домб'ю була відома пісня Ніщинського „Закувала та сива зозуля”, з теноровим сольом диригента Михайла Волошина. Ця пісня, виконана під мистецьким оглядом дуже дбайливо зробила велике враження, в очах багатьох осіб виступили сльози. Програму доповнили ще якісь деклямації, але хто тоді деклямував і що саме — вже собі не пригадую.

Ми вийшли з цього свята обновлені духом і насичені вірою в краще майбутнє

Багато концертів у честь Шевченка я чув згодом і багато з-поміж них, виконаних навіть зразково, не залишили по собі такого тривалого спомину, як саме цей на Домб'ю, що проминув у глибокому контемплятивному настрою в таборі для політичних в'язнів під польським пануванням.

Іван Світ

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ РОКОВИНИ В АЗІЇ

Не маємо точних даних про святкування Шевченкових роковин у минулому столітті на Далекому Сході та Сибіру, бо з тих часів дійшли до нас лише фрагментарні відомості. Отже, можемо припускати, що таких святкувань було дуже мало.

Наші відомості про культурне життя українців в Азії набирають конкретних рис тільки з кінця 90-их років минулого століття, а від 1903 р. вони були вже реєстровані в періодичній пресі, або в різних книжках, у вигляді спогадів, описів подорожей та різних документів, якщо не рахувати кількох загального характеру дописів у „Свободі”, Джерзі Ситі, або в „Київській Старині” чи в іншій пресі, малодоступній для сучасних дослідників.

Українська Студентська Громада, яка існувала при Орієнтальному Інституті у Владивостоці, влаштувала перше Шевченкове свято в 1909 році. На жаль, вона примушена була припинити свою діяльність через репресії, що посилалися тоді на високі школи від міністра народної освіти Шварца. Однак ідея влаштування Шевченкових свят була вже досить поширена, і артист Розсуда-Переверзів зорганізував такі святкування у 1910 та 1911 році в Микольську-Усурійському на Зеленій Україні.

У першій десятиріччі XX століття існували на Далекому Сході різні гуртки, театральні й культурно-політичні, але останні тільки нелегально, бо відкрито вести таку працю в ті часи було неможливо. Головна їх діяльність зосереджувалась на Приморщині. На Амурщині, в Благовіщенську, був український клуб, статут якого затвердив генерал-губернатор Далекого Сходу Н. Л. Гондатті, людина досить ліберальна, хоч і зв'язана тісно зв'язками з царським двором.

Восени 1912 р. український клуб у Благовіщенську фактично не діяв, але з приїздом К. Рибка та інших постала ініціативна група, яка взялася за відновлення його діяльності. В січні 1913 р. скликано Загальні Збори членів клубу, на які явилось до 400 осіб. Головою клубу обрали військового лікаря В. Підгасцького. Коли військова влада про це

дізналася, його забрали з Далекого Сходу й призначили до Фінляндії. В часи революції він переїхав до Києва і пізніше був суджений разом з іншими в справі СВУ.

Головою клубу після від'їзду д-ра Підгасцького став п. Шаль, директор броварні. Він повів дуже активну працю, яка дозволила в березні влаштувати велике Шевченківське свято в міському театрі. В цей час у місті перебувала театральна трупа К. Л. Кармелюка-Каменського, яку притягнули для участі в святі, крім того зібрали українців, що співали в церковних хорах міста, і таким чином склався хор з 120 осіб, яким диригував п. Задольський.

Заля була розкішно прибрана килимами, плахтами, портретами українських діячів. Народу зібралося так багато, як ніколи не було в тому театрі. В першому ряді сиділо багато військових, а серед них військовий губернатор та віце-губернатор Чаплинський. Після доповіді, складеної за біографією Ол. Кониського, відбувся концерт.

Слід згадати, що не обійшлося при цьому без турбот. Коли завіса піднеслася й на сцені стало видно могилу з хрестом, жандармерія наказала забрати хрест, а після доповіді текст її відібрали в доповідача, запитавши, чи давав він її до цензури. Поліцмайстра, який підписав текст доповіді, пізніше звільнили з посади.

Жандармерія рішила закрити клуб і арештувати провідників, але завдяки військовому губернаторові, й зокрема Чаплинському — справу припинили, а від управи клубу зажадали обцянки, що подібних рефератів більше не буде. Пізніше клуб вів дуже активну працю, передплачував українську пресу, влаштовував концерти, мав постійний театр. Так було аж до революції 1917 року.

В сусідній Манджурії, де початки українського життя нотуються вже від 1902 року, виявилось воно в клубних і театральних формах, і тільки в Харбіні почали влаштовувати Шевченківські свята від 1906 року, коли в театрі „Северная Манджурия” виставлено „Назара Стодолю”. Потім цю драму виставила трупа Каганця на сцені військового театру, в так званому Корпусному Городку заходом поручника Пахотякського.

В наступному 1907 році в театрі „Портсмут” влаштовано вечір у пам'ять Шевченка, прибуток з якого в сумі 700 рублів був призначений на користь голодуючих. Виставлено було знову таки „ Назара Стодолю”.

В лютому 1907 року нотуємо вперше заходи щодо влаштування вечора в роковини Шевченка за спеціальною програмою. Режисер української секції драматичного товариства в Харбіні, С. Морозенко, закликав через пресу „всіх, хто

шанус Кобзаря України, на нараду в справі влаштування свята в його честь”.

В той час у театрі Арнольдова, в частині міста Пристань, грала трупа, яка давала багато вистав. 26-го лютого (ст. ст.) в Пристанській церкві була відправлена панахида в 46-ту річницю смерти поета. Свята не вдалося організувати так, як плянувалося, але театр Арнольдова дав окрему виставу: крім „Назара Стодолі”, виставлено було також „Вечерниці” Ніщинського, а хор відспівав „Заповіт”. В складі цієї трупи був знаний на Далекому Сході артист-режисер Розсуда, що залишився в Манджурії з колишньої трупи Мирославського.

Театр Арнольдова виставляв українські п'єси від січня 1907-го року аж до осені, коли ініціатива перейшла до української секції літературно-драматичного товариства в Харбіні. Пізніше ця секція заходила коло створення свого власного клубу, виробила статут і наприкінці року передала його на затвердження адміністрації Східньо-Китайської залізниці, що мала владу над вузькою смужкою манджурської території, якою проходила залізниця. Тим часом секція влаштувала вистави в театрі „Портсмут”. Статут клубу був затверджений 7-го грудня (старого стилю). („Слово”, Київ, 1908, ч. 1.)

Клуб почав свою діяльність 20-го січня 1908 р. в будинку Істратенка, в т. зв. Новому місті, де жила більшість залізничників. Заходами клубу 26-го лютого відправлено в харбінському катедральному соборі панахиду по Шевченкові, а ввечері в приміщенні клубу відбулась урочиста академія з деклямаціями творів поета та виступом хору.

У часописі „Харбінський Вестник”, офіціозі управи залізниці, з'явилося оголошення Полтавської губерніяльної земської управи про збір пожертв на пам'ятник Шевченкові, що мав бути поставлений у Києві 1911 р. Цей заклик був широко відомий ще до надрукування його в харбінському часописі і мав великий вплив на українське життя в Манджурії.

24-го лютого 1907-го року на станції Бухеду, на захід від Харбіна, гурток аматорів улаштував вечір на честь Т. Шевченка. На цьому вечорі п. Бородиня прочитав життєпис поета, хор відспівав „Заповіт”, а потім була виставлена п'єса „Невольник”. Увесь прибуток був призначений на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві.

В театрі „Портсмут” у Харбіні 25-го березня 1908 року відбувся шевченківський концерт, після якого виставлено знову „Назара Стодолю”. Прибуток разом з пожертвами, зібраними підчас концерту, становив 122 карбованці і 25 коп.

Одержавши в 1909-му році від Полтавського земства книжечки квитків для переведення збору пожертв на пам'ятник, клуб розпочав успішну збіркову акцію. Крім того на цю мету клуб мав прибутки від вистави „Назара Стодоли” та

окремого вечора в бібліотеці-читальні головних залізничних майстерень.

Студентська громада в Томську, на Сибіру, влаштувала в 1909-му році вечір пам'яті Шевченка з доповіддю студента Сидоренка, пізніше інженера й голови української делегації на Мирову Конференцію в Парижі. Після доповіді була музикально-літературна частина. На сцені висів портрет поета, намальований на склі. Вечір дав 1.200 рублів, які переслано на Україну. („Слово”. Київ, 1909, ч. 15 та нотатка Воловика в газ. „Харбинский Вестник”).

В тому самому році, 14-го червня, український гурток на станції Бухеду влаштував Шевченківський вечір, прибуток з якого призначено на пам'ятник і на удержання могил поета біля Канева.

У „Харбинском Вестнике” 25-го червня 1909-го року була вміщена велика стаття Воловика про подорож пароплавом на могилу поета, що її влаштував Київський Український Клуб.

У 1910-му р. Шевченківського вечора в Харбіні не відбуто, але в соборі відправлено панахиду за душу поета.

У 1911-му р., в 50-ту річницю смерті поета, в приміщенні клубу відбувся вечір з рефератом „Т. Г. Шевченко та його думки про громадське життя”. Була концертна частина зі співами та деклямаціями.

Від літа 1911-го року аж до 1914-го року клуб переживав тяжку кризу, яку члени його пояснювали різними причинами. Фактично клуб не працював зовсім і все його майно переховував Ф. Я. Тоцький, один з найбільш активних українських діячів у Манджурії.

25-го лютого 1914 р. на честь поета відбувся вечір з великою програмою. У цьому ж році у газ. „Харбинский Вестник” знаходимо багато інформації про українське життя не тільки на Далекому Сході, але також на Україні та по інших країнах, напр., про Шевченківський вечір у Петербурзі з доповіддю М. Славінського та виступом хору Архангельського. Була нотатка й про шевченківський вечір на станції Хань-Дао-Хедзи, на схід від Харбіна. Була велика стаття Євгена Ритченка про Шевченка, як мистця. Було відзначено Шевченкове свято у Львові з вказівкою, що на святі був присутній брат саксонського короля — принц Максиміліян. Знаходимо також замітку, що на станції Імяньпо, на схід від Харбіна, в соту річницю з дня народження Шевченка був улаштований вечір, прибуток з якого в сумі 51.91 рубл. переслано через київський часопис „Рада” на будову пам'ятника. В цьому році в Харбіні одержувано 23 примірники „Ради”, повний комплект якої у 1933 році передав до книгозбірні Т-ва „Прогресива” Г. Пештич.

У спогадах О. Лотоцького „Сторінки минулого”, виданих Українським Науковим Інститутом у Варшаві (том 2, стр. 267), є згадка з 1905 року про українську громаду в Шангаї. На жаль, не маємо докладніших про це інформацій, хоч довелося чути, що статут громади в Шангаї був зареєстрований згідно з тодішніми правилами в російському консуляті. Хто були її члени й скільки їх було, тяжко сказати. У 30-их роках в Шангаї з’явився п. С., який походив із Поділля і перед Першою Світовою Війною був російським консулом у Рангуні, Бурмі, а потім на Філіппінах. Він казав, що на консульській службі в Шангаї було тоді кілька українців, так само, як у різних торговельних підприємствах.

Активне українське життя розвинулося також у Туркестані, зокрема в Ташкенті, бо з будови Закаспійської залізниці в кінці минулого століття прибуло до Манджурії на будову Східньо-Китайської залізниці багато українців, а серед них відомий діяч А. Ф. Жуків, що пізніше жив у Владивостоці, та брав там активну участь у всіх українських заходах.

Книгарська ятка у Микольську-Усурійському, яку до війни 1914-1917 рр. провадив Ткалич, продавала чимало українських книжок, журналів і часописів, серед них „Кобзар”, дуже популярний серед українців, що тужили за далекою рідною землею.

Володимир Дорошенко

МАТЕРІАЛИ ПРО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ ШЕВЧЕНКА

Колись, тридцять років тому, як діяла ще Всеукраїнська Академія Наук, широко розгорнулося було шевченкознавство — і в „Записках” Історично - Філологічного Відділу ВУАН і в „Україні” М. Грушевського появлялося чимало документів, розвідок і заміток до життєпису й творчости великого Кобзаря. Почав виходити й спеціальний орган „Шевченко і його доба”. Та руйнація Академії в 30-их роках стерла з лиця землі й видатних шевченкознавців.

На полі шевченкознавства запанувала пустка. Замість об’єктивних студій зарясніли агітки, шумно видавані за наукові праці. Навіть видання, присвячені виключно матеріалам про життя і творчість Шевченка, й ті невільні були від накидуваної компартією тенденції, як про це вимовно свідчать збірки, наприклад, за редакцією Д. Колиці й Д. Косарика.

Недавно появилoся видання, присвячене фактичному матеріалу, що вигідно вирізняється з-поміж дотеперішніх підсоветських видань.

Є це „Матеріали про життя і творчість Тараса Шевченка”, збірка, яку впорядкував Д. Іофанов. Держ. Вид-во Київ 1957, 8°, ст. 235 + 2 нен. + 6 окремих вкладок.

Розглядаючи збірку Іофанова, відразу треба зазначити, що в ній нема якихось ревелюційних матеріалів, — натомість бачимо багато вже більш-менш знаного, але подано воно у збірці в поправнішій, повнішій редакції. Це передусім стаття Миколи Стороженка „Нові матеріали до біографії Т. Шевченка”, що була первісно опублікована в „Київській Старині” 1893 р. В ній подав автор важливі шевченкіяна з архіву колишнього 3-го відділу Царської Канцелярії, де переховувалася справа кирило-методіївців. Але царська цензура дуже обкраяла статтю, викинувши з 12 сторінок рукопису великого формату майже три сторінки. Тепер Іофанов друкує оригінальний текст Стороженкової статті, зазначаючи відміни цитованих останнім Шевченкових текстів з автографами, що зберігаються у відділі рукописів Інституту Літератури Академії Наук УРСР.

Далі йдуть **„Спогади і листи Федора Лазаревського про Шевченка“**. Це незакінчені спогади, що їх почав писати Ф. Лазаревський з приводу статті Євгена Гаршина в журналі „Исторический Вестник” 1886 р. „Шевченко на засланні”. Опубліковані були вони після смерті автора в „Київській Старині” 1889 р. з деякими змінами. Іофанов друкує повний текст із рукопису, що зберігається в архіві Федорового брата Олександра нині в Київській Державній Публічній бібліотеці при Академії Наук УРСР. В додаток до спогадів Федора Лазаревського містить упорядник його листи до сестри й батьків, в яких згадується про Шевченка. Деякі з цих листів опублікувала була вже Катерина Лазаревська. До листів Ф. Лазаревського додав упорядник листи Шевченка до Афанасії Олексіївни Лазаревської й її відповіді поетові. Далі йде лист О. Лавріна, що був разом з Шевченком у Раїмі, до О. Макшеєва, з Шевченковою допискою. Вперше опублікувала цей лист дочка Макшеєва Наталія у „Житті й Революції” 1927 р. Іофанов друкує з оригіналу, „знайденого” в 1955 р., який допомагає нам вияснити, про якого саме Олексія Івановича згадує поет (подаючи тільки ініціали: А. І.) — чи про Макшеєва, чи про Бутакова, бо обидва вони однаково звалися. За Макшеєвою виходило, що Шевченко мав на гадці її батька, тим часом ці ініціали відносилися до Бутакова. Іофанов подає й факсиміле Шевченкової дописки.

Під наголовком **„Спогади Є. В. Н. про життя Шевченка в Раїмському укріпленні”** публікує упорядник статтю Дм. Клеменсова-Монтвида, написану зі слів Єраста Васильовича Нудатова, що був засланий у літку 1848 до Раїму, де й познайомився з Шевченком.

Клеменсов послав свою статтю 1889 р. до „Київської Старини”, але вона не була там надрукована, мабуть, з цензурних причин. Тільки уривок із неї появився 1890 р. в харківській газеті „Южный Край”, але в іншій редакції.

Спогади Нудатова цілком заслуговують на їх оголошення, бо значно доповнюють ті скупі відомості про перебування Шевченка в Раїмі, що їх ми досі мали.

В замітці **„Дарчі написи Т. Г. Шевченка на книгах”** публікує Іофанов чотири Шевченкові написи з своїми примітками про осіб, що їм поет подарував свої твори: „Тризну” М. Максимовичеві й „Кобзар” 1860 р. — Маркові Андрієвському, Катерині Галаган і Федорові Чельцову.

В статейці **„Неопублікований автограф Т. Шевченка”** друкує упорядник відому Шевченкову поезію „Подражаніє Едуарду Сові” за автографом, що зберігається у відділі рукописів Київської Державної Публічної Бібліотеки. Датований 22 листопада 1859 р., цей автограф трохи різниться від автографа т. зв. „Більшої Книжки”, датованого 19 листо-

пада 1859 р. Іофанов подає й репродукцію самого автографу. Далі йдуть „Записи про Шевченка у щоденниках В. С. Гнилосирова”. Їх слід було добре перечистити, бо не всі вони варті друку. Який, наприклад, інтерес можуть мати принагідні цитати Гнилосирова з Шевченкових поезій, або його згадки про поета, які абсолютно нічого не додають до пізнання поета або навіть культу його, або сентиментальні „міркування” автора щоденника викликані особою Кобзаря чи його творами. Досить було б обмежитися виписками про ті чи інші заходи земляків пошанувати пам’ять Шевченка, допомогти його рідні. Закінчуються виписки листом Ф. Хартаха до Гнилосирова та промовою його над труною поета в Петербурзі.

З книги Іофанова довідуємося, що Кулішів архів знаходиться тепер в Державній Публічній Бібліотеці в Києві. З цього архіву Іофанов публікує уривки з різних листів, де мова про Шевченка, як самого Куліша до К. Бестужева-Рюміна, І. Троїцького, О. Огоновського, В. Шенрока й до якоїсь невідомої особи, так і його знайомих до нього. Мих. Лазаревського, К. Бестужева-Рюміна, Остапа Вересая, М. Стороженка, Ц. Білиловського, який у збірці фігурує як Беліловський.

В цьому ж таки відділі Іофанов передруковує і лист Марка Вовчка до Шевченка з березня 1861 р.

Куліш у згаданих своїх листах (1876, 1889, 1893 рр.) неприхильно озивався про Шевченкову творчість, і це дає упорядникові привід ганьбити його як „махрового” реакціонера. Проте, Іофанов усе ж таки застерігається, що було б несправедливо не відзначити, що П. О. Куліш у перший період своєї різносторонньої діяльності як письменник, історик, критик і особливо як біограф і видавець Гоголя, Шевченка, Марка Вовчка та інших письменників зробив немало корисного для розвитку вітчизняної літератури (ст. 116). Як на советські умови, за яких Куліш є об’єктом найгірших лайок, а твори його заборонені й автор їх цілком вилучений з історії української літератури, згадані слова Іофанова звучать сміливо. Правда, Кулішеву творчість 70-90-их років він відкидає, як реакційну, хоч поза історичними творами, головню монографіями, писаними російською мовою, які при своїй появі викликали обурення всього українського громадянства, за ним числяться такі безперечні позитиви, як переклад св. Письма, переклад Шекспірових драм та перлини його пізнішої поезії, де він перестав переспівувати Шевченка. Поза поезіями, в яких Куліш співав оди Петрові I і Катерині II, решта є видатними зразками поетичного надхнення і мистецької форми.

У розділі „До історії могили Т. Г. Шевченка” подає упорядник статтю В. Гнилосирова, яку той післав був в 1900 р. до „Київської Старини”, але редакція її не помістила, мабуть, з цензурних міркувань.

Гнилосиров був довгі роки добровільним охоронцем могили поета й оповідає в своїй статті про те, як у 1882-1884 рр. поліція і влада перешкождали поставити на могилі хрест і збудувати хату для сторожа.

Після спогадів Гнилосирова йде низка листів різних осіб, в яких так чи інакше згадується Шевченко, його твори й речі. Ці листи повинен був упорядник дати перед статтею Гнилосирова. Це передусім „Листи до О. М. Лазаревського про Шевченка”: Л. Білецького, В. Горленка, М. Дикарева, Г. Житецького, С. Лазаревського, Л. Пад[алки]*), М. Шугурова, Н. Янжула.

Серед цього листування вмістив упорядник і неопублікований лист Л. Жемчужнікова до Г. Галагана про Шевченка, а при кінці з архіву Ол. Лазаревського записку П. Левицького до Є. Тригубова з додатком некролога Андрія Козачковського. Закінчується ця частина листами Івана Франка, з яких тільки один торкається Шевченка, а саме лист до Василя Доманицького з 17. VII. 1906 р. в справі розпочатого Франком критичного видання Шевченкових поезій.

Два інші листи до Товариства ім. Шевченка в Петербурзі й уривок із листа до Є. Тригубова — ніякого відношення до поета не мають, а стосуються справи видання Франкової історії української літератури. Франко, як сам згадує про це в листі до петербурзького Т-ва ім. Шевченка, працював над великим курсом історії української літератури, але до видання його не дійшло, а натомість Українська Видавнича Спілка видала в 1910 р. його „Короткий нарис історії української літератури”.

Франко, який тоді занедужав психічно, обвинувачував М. С. Грушевського і усно і в листах до знайомих, між ін., до Тригубова, що він нібито ставить перешкоди виданню його великого курсу. В дійсності ні Наукове Товариство ім. Шевченка, ні Грушевський ніяк не завинили в цій справі перед Франком.

Треба сказати, що Франко так таки й не закінчив згаданого курсу, і з нього тільки два розділи появились в „За-

*) Упорядник не знав, що цей недокінчений підпис належить відомому українському статистикові й історикові Левові Васильовичеві Падалці, що працював як статистик у Херсонському, а опісля у Полтавському Губерніяльних Земствах.

писках" НТШ, а інші не були друквані просто з тієї причини, що ніяк не надавалися до опублікування, писані хворим ученим. Геть пізніше, вже за Польщі, Наукове Товариство ім. Шевченка охотилося видати хоч якусь частину з його великого курсу, але зайвий раз переконалося, що це неможливе. Тим часом тепер, використовуючи Франкові листи, де він скаржиться на Грушевського, підсоветські літературознавці й собі накидаються на нього і взагалі на українських „буржуазних націоналістів”, які, мовляв, перешкоджали опублікуванню робіт Франка, нібито тому, що Франко вказував на великий вплив поступової російської літератури на світогляд і творчість українських авторів, зокрема Т. Шевченка.

Идучи приказаним згори шляхом, Гофанов і собі паплюжить на всі заставки великого українського історика, не завдаючи собі труда перевірити справу (пор. його передмову до Франкових листів на ст. 147 і 148 і примітку на ст. 151).

Значна частина збірника присвячена культурі Шевченка — історії спорудження його пам'ятника у Києві, до чого не допустив царський уряд (див. ст. 152-221) та справі заборони вшанування 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка (ст. 222-236).

Всі ці справи добре відомі, і заслуга упорядника полягає тільки в тому, що він зібрав докупи всі документи, що їх торкаються. Між іншим передрукував тут упорядник цілу листівку з біографією Шевченка й закликом жертвувати на його пам'ятник, видану в Києві 1909 року.

До кожного розділу чи частини збірки додав упорядник свої примітки — посилання на літературу й різні пояснення, назагал задовільні. Не можна лише не відмітити, що при посиланнях на листування Шевченка, видане ВУАН за редакцією С. Єфремова, або на збірники „Шевченко і його доба” Гофанов не подає, що це видання ВУАН, а прикривається зазначенням „Держвидав”. А коли доводиться йому згадати про М. Костомарова (ст. 138, прим. 2) або Вол. Антоновича (ст. 131, прим. 2), то обов'язково кваліфікує їх, як українських буржуазних істориків, а Куліша зокрема, як українського реакційного письменника (ст. 97, прим. 7). При інших українських, а тим більше російських учених і письменниках таких кличок не додає, крім одного — Андрія Красвського, видавця „Отечественных Записок”, якого назвав російським „буржуазним видавцем і журналістом” (ст. 73, прим. 35).

Петро Одарченко

ЗБІРНИКИ ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ КОНФЕРЕНЦІЙ 1956 і 1957 рр.

Перед нами збірники п'ятої і шостої наукових Шевченківських Конференцій, які відбуваються в Києві щороку з рамени Інституту Літератури ім. Т. Г. Шевченка.

В першому з них надруковано доповіді, прочитані на Шевченківській Конференції 1956 р.*). Ці доповіді значно відрізняються від праць попередніх Шевченківських Конференцій, що відбувалися в Києві 1954 - 1955 рр. Тут уже виразно відчувається та коротка „відлига”, що в той час дала змогу більш по-науковому підійти і до вивчення проблем шевченкознавства.

У Збірнику надруковано 16 праць. З них найбільше присвячено питанням шевченківської традиції в українській літературі та питанням вивчення поезики Шевченка.

Новий тон відчувається уже в першій статті **С. Кирилюка** „Стан і завдання радянського шевченкознавства”. Інформує про плани дальшої праці українських літературознавців у ділянці шевченкознавства; автор зазначає, що в світлі постанов XX з'їзду компартії треба боротися проти „елемен-

*) Академія Наук Української РСР. Інститут Літератури ім. С. Г. Шевченка. Збірник праць П'ятої Наукової Шевченківської Конференції. Київ, 1957, 302 стор.

В річнику „Шевченка” ч. 7, за 1958 р. вміщена була рецензія П. Одарченка на Збірники праць третьої (1954) і четвертої (1955) Наукових шевченківських конференцій УАН УРСР у Києві. Для цілості подаємо тут короткий зміст праць першої (1952) і другої (1953) конференцій, виданих разом в одному збірнику (В-во АН УРСР, К., 1954, ст. 337 + I).

Праці обох конференцій відбивали тенденції останніх років сталінської доби. Основним мотивом через усі доповіді проходять дві тенденції: боротьба з „буржуазним націоналізмом” в шевченкознавстві і висування на перший план і за всяку ціну зв'язків Шевченка з російською літературою та російськими „революційними демократами”. Цим займаються не тільки молоді шевченкознавці, що становлять основний контингент доповідачів на перших двох конференціях, але й вчені з іменами, як П. М. Попов (учень А. М. Лободи) в статті „Шевченко і народня творчість” та С. П. Кирилюк (учень О. К. Дорошкевича) в статті „Шевченко і російський народ”.

писках" НТШ, а інші не були друковані просто з тієї причини, що ніяк не надавалися до опублікування, писані хворим ученим. Геть пізніше, вже за Польщі, Наукове Товариство ім. Шевченка охотилося видати хоч якусь частину з його великого курсу, але зайвий раз переконалося, що це неможливе. Тим часом тепер, використовуючи Франкові листи, де він скаржить на Грушевського, підсоветські літературознавці й собі накидаються на нього і взагалі на українських „буржуазних націоналістів”, які, мовляв, перешкоджали опублікуванню робіт Франка, нібито тому, що Франко вказував на великий вплив поступової російської літератури на світогляд і творчість українських авторів, зокрема Т. Шевченка.

Идучи приказаним згори шляхом, Іофанов і собі паплюжить на всі заставки великого українського історика, не завдаючи собі труда перевірити справу (пор. його передмову до Франкових листів на ст. 147 і 148 і примітку на ст. 151).

Значна частина збірника присвячена культові Шевченка — історії спорудження його пам'ятника у Києві, до чого не допустив царський уряд (див. ст. 152-221) та справі заборони вшанування 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка (ст. 222-236).

Всі ці справи добре відомі, і заслуга упорядника полягає тільки в тому, що він зібрав докупи всі документи, що їх торкаються. Між іншим переддрукував тут упорядник цілу листівку з біографією Шевченка й закликком жертвувати на його пам'ятник, видану в Києві 1909 року.

До кожного розділу чи частини збірки додав упорядник свої примітки — посилання на літературу й різні пояснення, назагал задовільні. Не можна лише не відмітити, що при посиланнях на листування Шевченка, видане ВУАН за редакцією С. Єфремова, або на збірники „Шевченко і його доба” Іофанов не подає, що це видання ВУАН, а прикривається зазначенням „Держвидаву”. А коли доводиться йому згадати про М. Костомарова (ст. 138, прим. 2) або Вол. Антоновича (ст. 131, прим. 2), то обов'язково кваліфікує їх, як українських буржуазних істориків, а Куліша зокрема, як українського реакційного письменника (ст. 97, прим. 7). При інших українських, а тим більше російських учених і письменниках таких кличок не додає, крім одного — Андрія Красвського, видавця „Отечественных Записок”, якого назвав російським „буржуазним видавцем і журналістом” (ст. 73, прим. 35).

тів антиісторизму й спрощенства, проти суб'єктивістського підходу до історії, проти модернізації та кон'юнктуристичності" (5). І далі Є. Кирилюк насмілюється — правда, досить обережно, — критикувати попередні праці совєтських літературознавців, які виявляли аж занадто велику „модернізацію”, „спрощенство” та „кон'юнктуристичність”. У книзі Я. Д. Дмитерка „Общественно - политическое и философские взгляды Шевченка” (вийшло два видання в Москві — в 1951 і 1954 рр.) Є. Кирилюк відзначає „чимало натяжок, необґрунтованих тверджень, фактичних помилок”. Так само критикує він і праці М. І. Новикова на цю тему, відзначаючи в них „спрощене трактування багатьох складних проблем світогляду Шевченка”. Є. Кирилюк закидає Новикову, що він „не розглядає філософських, суспільно-політичних та естетичних поглядів Шевченка в еволюції, в розвитку, в суперечностях”. Такі ж хибні Є. Кирилюк відзначає і в праці І. П. Головахи „Т. Г. Шевченко і російські революційні демократи 50-60-их років XIX ст.” (1953). Є. Кирилюк критикує й попередні праці на тему „Шевченко і Белінський” і закликає „пояснити причини появи рецензії на „Гайдамаки” та відомого листа до Анненкова”.

Обережно полемізує Є. Кирилюк з тими „літературознавцями”, що, виконуючи партійні накази, писали про вплив Чернишевського та Добролюбова на Шевченка. „Не можна забувати, — каже С. Кирилюк, — що Шевченко зустрівся з Чернишевським і Добролюбовим, молодими тоді ще людьми, вже сформованою людиною, з великим життєвим досвідом політичної революційної боротьби, глибоким знан-

Тематично доповіді торкаються таких питань: літературно-громадське оточення ІІІ-ка (Бєлінський, Гоголь, петрашевці — доповідачі: І. Басс, Ф. Прийма, Л. Стеценко, Н. Крутікова, М. Новиков), поетико-естетичні проблеми (естетика раннього періоду, сатира в поезіях, реалістичний метод в повістях — доповідачі: П. Волинський, Л. Стеценко, І. Пільгук, Д. Чалий), погляди ІІІ-ка на театр (М. Йосипенко), на ідейно - виховну силу слова (С. Чавдаров). Три доповіді присвячені зв'язкам ІІІ-ка з українською літературою („ІІІ-ко і Марко Вовчок”) (доп. А. Недвідський), дві — зв'язкам з білоруською літературою (доп. В. Чайковський, М. Ларчанка). Дві доповіді спеціально спрепаровані на теми: „Творча спадщина Шевченка — гостра зброя в боротьбі проти українського буржуазного націоналізму” (О. Мазуркевич) та „Шевченко — борець за свободу та єдність слов'янських народів” (К. Дорошенко).

Г. Паламарчук в доповіді „Історія Державного музею Т. Шевченка” подає взагалі історію збирання мистецької спадщини, але замовчує ролі в цьому діячів Національного музею в Києві — М. Віляшівського, Д. Щербаківського, Ф. Ернста. Має певну цінність для біографічних студій кропітка робота М. Моренця над вивченням шевченківських місць в Петербурзі, особливо в часи праці ІІІ-ка у Шириєва.

ням життя народу, його дум і прагнень. Все це не могло також не позначитися на поглядах Чернишевського і Добролюбова". (11).

С. Кирилюк констатує також і таке ненормальне явище, як занедбаня вивчення мови основних поетичних творів Шевченка і звернення найбільшої уваги на вивчення мови російських повістей Шевченка.

Старий шевченкознавець **І. Я. Айзеншток** у статті „Із розшуків про Шевченка” також вимагає „рішучого перегляду деяких суджень, які утвердилися щодо окремих моментів творчої біографії Шевченка, щодо його знайомства і зв'язків з рядом осіб”. І Айзеншток зазначає, що ці судження ґрунтуються на спрощеному підході до матеріалу, на тому, що факти добираються довільно, що — за висловом Леніна — „замість об'єктивного зв'язку і взаємозалежності історичних явищ в їх цілому підноситься „суб'єктивна стряпня”. (116).

І. Айзеншток різко критикує „суб'єктивну стряпню” тих „шевченкознавців”, які перебільшують окремі факти знайомства Шевченка з російськими „революційними демократами” і роблять „багатозначні висновки „про особисту близькість” поета до Чернишевського, Добролюбова, Некрасова, Михайлова і інших, про його дружбу з ними — висновки, які в ряді випадків стоять на грані фантастики” (121). Прикладами такої „стряпні” Айзеншток називає уже згадувані Кирилюком праці Головахи і Дмитерка. Після критичних зауважень Айзеншток сам подав зовсім таки непевні матеріали до теми: Шевченко і Куліш (як Шевченко критикував „Граматику” Куліша).

Особливо цінними працями, надрукованими в цьому Збірнику, є праці, присвячені вивченню проблеми поетичної майстерності Шевченка. Стаття **Т. І. Комаринця** „До проблеми ролі народньої творчості в історичній поезії Шевченка” дає аналіз впливу українських народніх дум на творчість Шевченка. Народні думи, пише Комаринець, „визначили особливості художньої форми та композиції історичних поем Шевченка і значною мірою вплинули на спосіб змалювання художніх образів та створення узагальнених картин героїчної боротьби українського народу проти іноземних загарбників”.

Л. Ф. Стеценко в своїй праці „Із спостережень над римою в ранній творчості Шевченка” дає цікаву аналіз римування в ранніх творах Шевченка. **В. І. Кречотень** у статті „Сатирична типізація в поемі Шевченка „Сон” докладно аналізує мистецькі засоби, якими Шевченко користується в творі „Сон”. Не зважаючи на деякі тенденційні твердження, праця Кречотня відзначається своїм науковим підходом до теми.

Аналізу мовних засобів створення сатиричного образу подає також **Ю. О. Івакін** у своїй праці „Із спостережень над сатирою поеми „Єретик“. Проблемі використання шевченківських прийомів сатиричної типізації в творчості Ів. Франка присвячена стаття **І. І. Пільгука** „Шевченківські традиції в сатирі Франка“.

Дві статті присвячено проблемам вивчення біографії Шевченка. **З. М. Кузьміна** в статті „Шевченко і Андрузький“ подає характеристику життя і літературної діяльності (досі зовсім невідомої ширшому колу) „братчика“ Г. Л. Андрузького. В додатку до статті подано 9 віршів, одно оповідання і одну п'єсу Г. Андрузького. **О. Г. Левенфіш** у статті „М. О. Мікешін і Шевченко“ з'ясовує ставлення Мікешіна до Шевченка. Тут же подано цікавий матеріал про історію спорудження пам'ятника Б. Хмельницькому в Києві та про намір Мікешіна увічнити пам'ять Шевченка.

Про ставлення деяких російських діячів до Шевченка є ще три статті. В статті **Ф. Я. Прийми** „Шевченко і вільна російська преса“ подано цікавий матеріал про емігранта Івана Головіна, про його зацікавлення Україною та про видання в Ляйпцігу книжки „Новые стихотворения Пушкина і Шавченки“. (1859 р.). Бібліографа видань Шевченкових творів зацікавить подана автором відомість, що поміщені в ляйпцігському виданні 1859 р. „Новые стихотворения Пушкина і Шавченки“ Шевченкові поезії вийшли й окремою книжкою під друкованим кирилицею наголовком: Шевченко. Поезії. Липськ 1859, примірник якої зберігається у відділі рукописів Інституту Літератури АН УРСР. На жаль, Прийма не подав докладного опису цього надзвичайно рідкого видання.

О. Р. Мазуркевич у статті „Шевченко в оцінці російського революціонера 60 рр. І. Г. Прижова“ теж дає досить цікавий матеріал про прихильника українського народу І. Г. Прижова, автора праць про Україну, українську літературу, Шевченка, а також автора проклямації „Лист до Громади“, в якій Прижов звертався до українського народу такими словами: „Ми щиро віруємо, що як у давні годи простий люд український на своїх плечах виносив судьбу свого краю, так і тепер він поборе цю діявольську силу, що на нього наступає. Так вставай же, велика народня воле, як зерно, сховане в добрій землі, бо прийшов уже час рятувати Україну. Не йміте віри панам ні московським ні лядським: лучче своє латане, ніж чуже хватане“. Царський уряд засудив Прижова на 12 років каторжної праці.

А. В. Недзвідський в статті „Російська марксистська критика дожовтневого часу про Шевченка“ дає короткий огляд висловлювань Плеханова, Луначарського і Горького про

Шевченка. Недзвідський мав сміливість протиставити дану цими критиками дуже високу оцінку творчості Шевченка поглядам Белінського. Недзвідський уважає погляд Белінського на поему „Гайдамаки” помилковим і далі пише: „Нема потреби замовчувати чи причісувати помилку Белінського, як це робить, на жаль, ще багато літературознавців” (223).

Три статті в Збірнику стосуються впливу Шевченка на українських письменників: **К. В. Корчаченко** — Шевченко і Грабовський; **Т. К. Чорна** — Коцюбинський і Шевченко; **О. С. Засенко** — Марко Черемшина про Шевченка.

Збірник закінчується цікавою статтю **В. В. Мартинова** „Шевченко в перекладах Франка на німецьку мову”.

В Збірнику доповідей на шостій конференції 1957-го року*) знаходимо двадцять праць, з них три праці біографічного характеру, шість праць присвячено питанням мови і поетичної майстерності Шевченка і шість праць — питанням традиції Шевченка в новій українській літературі та впливу Шевченка на сучасну українську літературу. Решта доповідей торкалася різних окремих питань. Російським повістям присвячено тільки дві статті, але вони не торкаються теми зв'язків Шевченка з російською літературою.

Як відомо, на попередніх Шевченківських Конференціях, які відбувалися в 1954 і 1955 рр., найбільша кількість доповідей була присвячена темі „Шевченко і російська література”. В 1954 р. із десяти доповідей сім, а в 1955 р. із сімнадцяти доповідей п'ять торкалися цієї теми. В 1956 р. із шістнадцяти доповідей було чотири на тему „Шевченко і російська література”. Натомість з кожним роком збільшувалося число праць на тему „Шевченко і українська література”, „Мова Шевченка”, „Поетичні засоби Шевченка”.

Збірник 6-ої Наукової Шевченківської Конференції і своєю тематикою і серйознішим науковим підходом до вивчення життя і творчості Т. Г. Шевченка продовжує лінію попереднього П'ятого збірника. Розглянемо окремі статті Збірника.

Д. Ф. Красицький у розвідці „До біографії Шевченка раннього періоду” дає спочатку короткий огляд 65 праць і джерел, що стосуються біографії Т. Г. Шевченка, а потім на підставі метричних книг та інших архівних матеріалів по-

*) Академія Наук Української РСР. Інститут Літератури ім. Т. Г. Шевченка. Збірник праць Шостої Наукової Шевченківської Конференції. Київ. Видавництво АН УРСР. 1958, 378 стор.

дає документальні дані про рід Шевченків, про предків Шевченка й про його дитячі роки.

С. О. Ненадкевич у статті „Шевченко і Щепкін” дає загальну характеристику взаємин і зв'язків поміж Шевченком і Щепкіним.

Найбільша своїм розміром стаття **М. Х. Коцюбинської** „Поетика Шевченка і український романтизм” порушує питання, яке обминалося українськими літературознавцями майже 20 років. М. Х. Коцюбинська згадує лише статтю М. Плісецького на цю тему, опубліковану в 1939 р., але зовсім не згадує праць П. Филиповича та інших авторів про романтизм Шевченка. Авторка розглядає зв'язки Шевченка з українською романтичною літературою 1-ої половини XIX ст., протиставляючи „активний” романтизм Шевченка „пасивному” романтизмові українських поетів - романтиків. Далі більшу увагу авторка звертає на аналіз романтичних мотивів поеми Шевченка „Гайдамаки”. М. Х. Коцюбинська слушно відзначає вплив на творчість Шевченка „Истории Русов” та „Запорожской Старини”. Потім авторка аналізує романтичні образи творів Шевченка, принципи використання Шевченком фольклорних поетичних засобів, народної символіки, персоніфікації, баладних форм, романтичної фантастики, а також жанру ліро - епічної романтичної поеми.

В кінцевих висновках Коцюбинська стверджує, що хоч романтизм і переважав у ранній творчості Шевченка, проте й у пізніших своїх творах Шевченко не відмежовувався від романтизму. „Своїми творчими здобутками, — зазначає Коцюбинська, — Шевченко зобов'язаний як реалізові, так і романтизмові”.

Значно загальніша і поверховніша стаття **П. Г. Приходька** „Сюжет і композиція у політичних поемах Шевченка 1843 - 1845 рр”. Зовсім недостатньо проаналізовано тут, наприклад, сюжет і композицію містерії „Великий Лях”. Так само поверхова і тенденційна стаття **М. Г. Висоцького** „Ідейно - художній аналіз вступу до поеми „Сон”. Ця стаття написана в дусі советського публіцистичного підходу до літературних творів і наповнена якими цитатами з творів Леніна, Белінського тощо.

Безперечний інтерес становить стаття **В. У. Олійника** „До питання про використання Шевченком фольклорних матеріалів про Кармелюка”.

Цілоком науковий характер має оригінальна розвідка **П. О. Петрової** „Мовна майстерність Шевченка” (Використання займенників у поетичній мові). П. О. Петрова у своїй праці проаналізувала функцію займенників у поетичній мові Шевченка, показала, як „під пером Шевченка займенники визначились як носії складних і тонких стилістичних

якостей мовлення". П. О. Петрова показує, як Шевченко з великою майстерністю використовує різні займенники, передаючи з їх допомогою найтонші відтінки своїх почувань і настроїв, зокрема найінтимніші почуття, почуття любови до України.

М. Ф. Бойко в доповіді „Про словник мови Шевченка” інформує про те, що Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні разом з колективом Державного Музею Т. Г. Шевченка закінчив укладання „Словника мови Т. Г. Шевченка”. Бойко подає аналіз побудови словникової статті та ілюструє розробку статей словника окремими прикладами.

Праця **Є. П. Кирилюка** „Традиції Шевченка в новій українській літературі” відзначається значно більшою об’єктивністю, ніж його попередні публікації. Кирилюк тут уже насмілюється говорити про потребу „спокійної” оцінки позиції П. Куліша, оцінки „... без надмірної вульгаризації”. І далі Кирилюк аналізує статтю П. Куліша „Чого стоїть Шевченко, яко поет народній”, рясно ілюструючи свою аналіз цитатами з цієї статті. Вкінці дає короткий огляд впливу поезії Шевченка на дальший розвиток української літератури, зокрема на таких письменників як Марко Вовчок, Неучуй-Левицький, Панас Мирний, Федькович, Франко.

Ніби продовженням статті Є. Кирилюка є стаття **Ш. М. Жовінської** „Леся Українка і Шевченко”. Підкреслюючи ідейне споріднення поезії Шевченка і Лесі Українки, Жовінська не висвітлила, що в різні періоди життя і творчості Лесі Українки Шевченків вплив на Лесю Українку був не однаковий. Стаття Жовінської не подає також ніяких фактів впливу Шевченкової поезики на поезику Лесі Українки. Тон статті — публіцистичний, не науковий.

О. А. Міхно в своїй статті „Шевченко і робітнича поезія України дожовтневого часу” подає цікаві факти про те, як традиція Шевченка виявлялася в ідейній і художній стороні революційної робітничої поезії в період перед революцією.

Три статті в цьому „Збірнику” торкаються питання про вплив Шевченка на сучасних українських поетів — Тичину і Сосюру та на один із творів А. Головка. **А. В. Недзвідський** у своїй статті „Образ Шевченка в поезії Павла Тичини” зазначає, що „і досі нема дослідження, яке б на широкому матеріалі української радянської літератури чи принаймні поезії розкривало силу і значення шевченківських традицій (так само нема такого дослідження і про шевченківські традиції всієї української дожовтневої літератури)”. Але стаття Недзвідського не дає ніякої відповіді на питання про значення шевченківської традиції в поезії П. Тичини. Недзвідський обмежується лише тим, що показує, як образ Шевчен-

ка відбився в деяких поетичних творах П. Тичини та які погляди на Шевченка висловлював Тичина у своїх промовах.

Ще слабкішою є стаття **Г. І. Рудницької** „Шевченківська тема в поезії Володимира Сосюри”. Характер учнівської роботи має і стаття **Е. М. Мартинової** „Шевченківські мотиви в романі Андрія Головка „Мати”.

В Збірнику вміщено також статтю **В. С. Бородіна** „Кому присвячена поема Шевченка „Сліпий” („Невольник”)?”. Автор статті доводить, що вона присвячена Г. Закревській.

С. Е. Дмуховський у статті „До питання про час написання повістей Шевченка „Наймичка” і „Варнак” намагається довести, що ці твори Шевченко написав ще перед засланням. Але аргументи автора непереконливі, так само як і непереконливим є тенденційне і цілком фальшиве твердження, що Шевченко під впливом Куліша та інших допустився „випадів проти власних російських творів, як це видно із його листа, написаного у вересні 1842 року до Я. Кухаренка. Хоч треба думати, що в даному разі Шевченко більше пристосовувався (!?) до поглядів свого адресата, ніж висловлював власну думку”. У Дмуховського, звичайно, не вистачило сміливості процитувати ці „випади” Шевченка проти власних російських творів. Як відомо, Шевченко в листі до Кухаренка написав: „який мене чорт спіткав і за який гріх що я оце сповідаюся кацапам черствим кацапським словом”.

П. М. Попов у своїй статті „Шевченко про Китай” коментує Шевченковий запис у щоденнику про тайлінську революцію.

Дві статті в Збірнику присвячені питанню використання творів Шевченка для партійної пропаганди. Це стаття **О. З. Дуна** „Використання поезій Шевченка в більшовицьких прокламаціях” і стаття **В. Л. Микитася** „Боротьба за спадщину Шевченка на Закарпатті”.

На закінчення відзначимо статтю **П. Ф. Фоля** „Образи історичних діячів у повістях Шевченка”. Тут подано розгляд образів історичних діячів, що виступають у повістях Шевченка, зокрема Брюллова, Котляревського, Сковороди та ін.

Розглянувши всі статті Збірника праць П'ятої і Шостої Наукової Шевченківської Конференції, можна зробити висновок, що в них переважають статті наукового характеру чи статті, в яких, поруч із рецидивами публіцистичної офіційної фразеології, є елементи і наукового підходу до окремих сторін життя і творчості Шевченка.

Нове і позитивне явище в цих Збірниках — це спроби дослідити мову, поетичну майстерність та впливи Шевченка на українську літературу.

ЗБІРНИК ПРАЦЬ СЬОМОЇ НАУКОВОЇ ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Київ, В-во Академії Наук УРСР, 1959, ст. 278+2 нenum.

В короткім вступнім слові акад. О. Білецький відмічає зріст шевченкознавства в підсоветській Україні і підкреслює вагу його, з огляду на працю шевченкознавців за межами ССРСР, які, мовляв, фальсифікують спадщину великого поета, намагаючися зробити її зняряддям для боротьби проти української радянської культури та взагалі проти Радянського Союзу (ст. 5). Та все ж він не відкидає ваги виданих за кордоном шевченкознавчих праць. „Ми не схильні, каже він, цілком заперечувати цінність всього того, що виходить з друку у капіталістичних країнах про нашу літературу і зокрема про Шевченка. Серед тих закордонних праць бувають, так би мовити, нейтральні на зразок, наприклад, розвідки проф. Ж. Люсіяні у Франції: „Le livre de la genèse du peuple ukrainien” (про „Книги Биття Українського Народу”, складені Кирило - Мефодіївським товариством). Безумовно має деяке наукове значення книга Павла Зайцева про життя Шевченка” (ст. 6). А зараз після цього гостро критикує — зрештою зовсім слушно — чотиритомове видання „Кобзаря” за ред. покійного проф. Л. Білецького.

Збірник містить в собі 18 статей біографічного, історично-літературного та історично-культурного характеру.

М. Ткаченко в статті „До питання про перебування Шевченка у Варшаві” намагається довести, що він прибув до Петербургу просто з Вільни, що перебування його у Варшаві — легенда. Автор основує своє твердження головно на його автобіографії, де про Варшаву зовсім не згадується, та на хронікальній нотатці „СПб-ских Ведомостей” 1831 р., що 9-го лютого прибув із Вільни ротмістр Павло Енгельгардт. У короткій автобіографії поет міг просто не згадати цього епізоду, а приїзд Енгельгарда з Вільни нічого не говорить проти перебування Шевченка у Варшаві: він же прибув до Петербургу етапом, а не в почоті свого пана. Перегляд аргументів за і проти „варшавської легенди”, що його подає в своїй статті М. Ткаченко, безперечно цікавий, але це не дає рішучих висновків, які зробив Є. Кирилок у своїй монографії про Шевченка (Київ, 1959, ст. 112), що „варшавську версію” „слід тепер остаточно відкинути”.

Про Шевченкову поетичну творчість говорять дві статті: М. Рильського — „Балада Шевченка „У тісі Катерини”, А. Недзвідського „Тема міста в поезії Шевченка”, Є. Ненадкевича „Поетичний епілог творчості Шевченка”, В. Ващенко „Багатство Шевченкового слова”.

Коротка розідка **М. Рильського** дуже цікава. З приводу поширеного епітета „народний” співець він висловлюється проти надто спрощеного розуміння цього виразу. Шевченка „ніяк не можна і не треба уявляти тільки навченим письменности продовжувачем безіменних творців народних пісень та дум з їх усталеною і ніби закам'янілою традицією” віршування. Поетична творчість Шевченка визначається різноманітною метрикою й ритмікою, що йде не від фолклорної, а від літературної традиції. Рильський дуже дотепно ілюструє це своє твердження відповідними цитатами з балади. Свого часу акад. **Ф. Колесса** в своїй праці „Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка” (Львів, 1939) висловлював такі ж, як тепер Рильський, погляди на оригінальність Шевченкової поезики, доводячи, що саме найцінніші, найглибші змістом ліричні поезії та майже всі політичні твори, а також поеми не виявляють майже ніяких зв'язків із народними думами й піснями. Це твердження Колесси викликало було заперечення советських авторів. **Т. Комаринець** у статті „Фолклорні джерела поезики Шевченка” у збірнику праць 4-ої Шевченківської конференції називає погляд Колесси хибним. Рильський, як бачимо, йде за Колесою.

А. Недзвідський у згаданій вище статті зовсім слушно зауважує, що „невірно було б уявляти, ніби Шевченко був поетом лише селянської, сільської теми, і відповідними цитатами показує, що міська тема виразно виявилась і в ряді поетичних творів Шевченка, і в його прозі.

С. Ненадкевич аналізує останню Шевченкову поезію „Чи не покинуть нам, небого”, написану майже перед самою смертю поета, і доводить, що „з погляду психології творчости останній твір є підсумковим самоозначенням поета, розкриттям, чим була в його житті та чудесна сила, що підносила його душу, наповнювала її найвищим змістом, — сила перетворення фактів в естетичні цінності”.

В. Ващенко говорить про майстерність Шевченкового слова. Він підрахував, що поет використав у своїх поетичних творах 7.025 слів, з того 440 власних імен. Активність їх різна: один раз ужив поет 2,845 слів, двічі — 995, тричі — 520, чотири рази — 326, п'ять разів — 258. Зокрема автор вичисляє епітети та подає кількість кожного, показуючи на прикладах мистецтво Шевченка в орудуванні вживаними ним словами.

Дві статті в збірнику торкаються образотворчої праці Шевченка.

Т. Білецький в статті „Шевченко і Рембрандт” безуспішно намагається протиставитися поглядам Дм. Антоновича, Вол. Січинського, Костя Широцького й Вас. Щавинського,

що йшли, мовляв, за Ол. Новицьким, — про спільні риси в творчості обох великих малярів.

Г. Чабров („До питання про скульптурні твори Шевченка”) говорить про необхідність вивчити „шляхи розвитку російської скульптури” в роки Шевченкового заслання та визначити „місце і значення творчих шукань” його в історії російської скульптури. Висновок автора, що ці творчі шукання Шевченка „мали для свого часу глибоко прогресивне значення, оскільки він є основоположником реалістичного скульптурного зображення народів східних окраїн Росії” (стор. 140) — висновок цей не має під собою реальної підстави з тієї простої причини, що скульптурні спроби Шевченка були надто нетривалі, не збереглися й не могли мати впливу ні на скульптурну творчість його сучасників, ні тим більше наступників.

Кілька статей у збірнику мають мішаний характер, торкаючись з одного боку біографії або творчості Шевченка, з другого — взаємин його з оточенням та впливу на останнє, при чому порушується і справа перекладів поетичних творів Шевченка.

Тут насамперед треба згадати довшу статтю Ф. Прийми „Шевченко і поети „Искры”, чомусь написану російською мовою. Тенденція автора показати особливо тісний зв'язок Шевченка з російським революційно - демократичним середовищем у протилежність до українського буржуазного, чи хоча б буржуазно - ліберального табору. Автор зазначає, що в творчості Шевченка останнього періоду „помічається виразний переклик із радикально - демократичними й антиклерикальними тенденціями й тематикою „Искры”. Ф. Прийма робить, між іншим, цікаву заввагу, що приспів „Алилуя” у Шевченковому „Гімні чернечому” навіяний таким самим приспівом з надгробних пісень св. Іоанна Дамаскина, переклад яких містила „Домашня Беседа” Аскоченського.

Тут до речі буде нагадати заввагу Ю. Івакіна, що поезія „Тим неситим очам” з 1860 р. навіяна віршем чільного поета „Искры” В. Курочкина „Для великих землі” з 1856 р. — Івакин Ю. „Т. Г. Шевченко й В. Курочкин” (див. „Советская Украина, 1957, № 6, ст. 162 - 165).

Є. Кирилук у статті „Шевченко і слов'янські народи” доводить, що думки Шевченка не мали нічого спільного ні з російським слов'янофільством, ні з реакційним панславізмом, а виявлялися в ідеї братерства й єдності всіх слов'янських народів, — ідеї, що в його часі набирала революційного характеру. Автор стежить за взаєминами Шевченка з поляками й чехами та спиняється над перекладами його поезій на різні слов'янські мови. Не вносячи нічого нового й оригі-

нального, стаття Кирилюка має свою вартість для советського читача, мало ознайомленого з порушуваними в ній фактами.

Про вплив Шевченкової поезії на білоруських поетів, зокрема на Якуба Коласа, говорить **О. Нікітіна-Фокіна** у статті „Шевченко і Якуб Колас”, про стосунки Шевченка з уральськими козаками та погляди на них поета читаємо в статті **Ю. Литовченка** „Шевченко про уральських козаків”. **М. Гордіничук** у статті „Шевченко і російська музика” інформує про твори російських композиторів на теми Шевченкових поезій як давніших (Мусоргського, Серова, Чайковського, Рахманінова та ін.), так і радянських.

На тему культу поета дали статті **М. Кибальчич** „Вшанування пам'яті Шевченка у Петербурзі 1861 р. і в Кракові 1914 р” та **В. Костенко** „До історії могили Шевченка”. У цій останній автор за книгою відвідувань могили знайомить із записами в ній за роки 1904 - 1916.

Дві статті присвячені впливові Шевченкових творів на пізніших українських письменників: **Л. Ленюк** „Старицький і Шевченко” та **В. Марцинкевич** „Шевченко і західно-українська революційна література 20 - 30-их років”. Остання стаття спрямована проти „націоналістичної преси Західньої України”, яка, за словами автора, „відзначаючи роковини поета, перекручувала соціальну спрямованість поета”.

Окремо стоїть стаття **П. Фолі** „Деякі проблеми біографії Шевченка у відображенні радянської прози”. Фоля розглядає і оцінює твори — поетичні, драматичні і прозові, присвячені біографії Шевченка: С. Васильченка, О. Іваненка, Л. Батя й О. Дейча та Б. Вадецького.

Збірник замикають „Матеріали до бібліографії Шевченкіяни за 1957 р.”, що їх призбирав **Ф. Сарана**. Слід зазначити, що в рубриці „Т. Г. Шевченко за рубежом” Сарана подає писання тільки авторів сателітних країн.

Вол. Дорошенко

SUMMARY

The **Shevchenko Annual** for 1959-60 is published as a double issue.

The **Annual** covers the life and work of Shevchenko during the two years preceding the poet's death a hundred years ago. Shevchenko was living permanently in St. Petersburg at that time, but was trying to find the road back to Ukraine. He planned to settle in a house of his own on a hill overlooking the Dnieper River and to work on making engravings of world masterpieces of art. Although in his late forties, Shevchenko was eager to marry, but all his attempts failed. Late in 1860 he fell sick and died in February of 1861.

Marko Antonovych's article establishes the date of one of Shevchenko's hitherto undated poems, **Miy Bozhe mylyy** (Dear Lord). Antonovych tied this poetry to 1858 having associated its content with the peasants' revolt of 1856, but not with the Crimean War of 1854-55, as had been usually done before.

Vadym Pavlovsky presents an interesting history of a house in Kiev where Shevchenko stayed briefly in 1859 and where later, in 1918, the Ukrainian Academy of Arts was housed. The Ukrainian artist George Narbut lived in this house and had his studio there.

Ivan Svit's article dwells on holidays in commemoration of Shevchenko arranged by Ukrainians in Asia.

The articles by Petro Odarchenko and Volodymyr Doroshenko present critical reviews of new Soviet publications concerning Shevchenko.

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК ПРИСВЯЧЕНІ ШЕВЧЕНКОВІ

1946

1. **Віктор Петров.** Провідні етапи розвитку сучасного Шевченкознавства. Авґсбург. 37 ст. Циклостиль.

1947

2. **Дмитро Чижевський.** Деякі проблеми дослідження формального боку поезій Шевченка. Авґсбург. 17 ст. Циклостиль.
3. **Ярослав Рудницький.** Наголос в поезії Шевченка. Авсбург. 10 ст. Циклостиль.
4. **Василь Лев.** Лексика ранньої Шевченкової поезії. Авґсбург. 10 ст. Циклостиль.
5. **Сергій Жук.** Скульптурні портрети Шевченка. Авґсбург. 11 ст. Циклостиль.
6. **Шевченко та його доба.** Вип. I. Авґсбург. 135 ст.
7. **Автограф Шевченка 1857 року.** Авґсбург. 6 ст. Друк.

1949

8. **Леонід Білецький.** Шевченко в Яготині. Авґсбург. 46 ст.
9. **Дмитро Дорошенко.** Розвиток української науки під прапором Шевченка. Вінніпег. 26 ст.
10. **Леонід Білецький.** Віруючий Шевченко. Вінніпег. 26 ст.

1951

11. **Автограф Шевченка 1860 року.** Шевченківська Конференція УВАН у США. Нью Йорк. 15 ст.

1952

12. **Шевченко.** Річник 1-ий. Нью Йорк. 15 ст.
13. **Тарас Шевченко.** Кобзар. Друге, поправне й доповнене видання. Редакція, статті й пояснення д-ра Леоніда Білецького. Обкладинка артиста-малюра Мирона Левицького. Видано накладом видавничої спілки „Тризуб”. Вінніпег. Т. I. 376 ст. + 7 табл. ілюстрацій. Українська Вільна Академія Наук в Канаді. Інститут Шевченкознавства
14. **Тарас Шевченко.** Кобзар. Редакція, статті й пояснення д-ра Леоніда Білецького. Обкладинка артиста-малюра Мирона Левицького. Видано накладом Видавн. Спілки „Тризуб”. Вінніпег. Т. 2. 468 ст. + 14 табл. ілюстрацій. УВАН в Канаді. Інститут Шевченкознавства.

1953

15. **Шевченко.** Річник 2. Нью Йорк. Шевченківська Конференція УВАН у США. 48 ст.

16. **Тарас Шевченко.** Кобзар. Редакція, статті й пояснення Л. Білецького. Обкладинка артиста-малюра М. Левицького. Видано накладом Видавн. Спілки „Тризуб”. Вінніпег. Т. 3. 576 ст. + 12 табл. ілюстрацій. УВАН в Канаді. Інститут Шевченкознавства.

1954

17. **Шевченко.** Річник 3. Нью Йорк. Шевченківська Конференція УВАН у США. 47 ст.
18. **Тарас Шевченко.** Кобзар. Редакція, статті й пояснення Л. Білецького. Обкладинка арт.-мал. М. Левицького. Видано накладом Видавн. Спілки „Тризуб”. Вінніпег. Т. 4. 556 ст. + 17 табл. ілюстрацій. Інститут Шевченкознавства.

1955

19. **Шевченко.** Річник 4. Нью Йорк. Шевченківська Конференція УВАН у США. 48 ст.

1956

20. **Шевченко.** Річник 5. Нью Йорк. УВАН у США. 54 ст. + 2 нен.
21. **М. І. Мандрика.** З болгарсько-українських взаємин. Вплив Шевченка на болгарську поезію. Накладом УВАН Канади. Вінніпег. 16 ст. Slavistica XXVI.

1957

22. **Шевченко.** Річник 6. Нью Йорк УВАН у США. 55 + [4].
23. **М. І. Мандрика.** Шевченко й Франко. Вінніпег. Накладом УВАН. 21 ст. УВАН в Канаді. Серія: Література ч. 3.

1958

24. **Шевченко.** Річник 7. Нью Йорк. УВАН у США. 47 + [1] ст.
25. **Ярослав Рудницький.** Найближчі завдання Шевченкознавства. Вінніпег. Накладом УВАН. 32 ст. УВАН в Канаді. Серія: Літопис УВАН ч. 16.
26. **Володимир Жила.** Ідейні основи Шевченкового Гамалії. Вінніпег. Накладом УВАН. 23 ст. УВАН в Канаді. Серія: Література, ч. 4.

1959

27. **Ярослав Рудницький.** Бернс і Шевченко. Вінніпег. Накладом УВАН. 32 ст. Slavistica Праці Інституту Слов'янознавства УВАН, ч. 35.
28. **Ярослав Рудницький.** Шевченкіяна на Заході. Перше видання Шевченка на Заході. З нагоди сторіччя 1859-1959. Вінніпег. 80 ст. УВАН в Канаді. Збірник Заходознавства т. VI [4].

1960

29. **Тарас Шевченко.** Кобзар за ред. д-ра Василя Сімовича з поясненнями і примітками. Друге справлене видання за ред. д-ра Ярослава Рудницького. Видання УВАН в Канаді. Інститут Шевченкознавства і Клубу Приятелів Української Книги. 431 ст.
30. **Т. Шевченко.** Кобзар. Ювілейне видання 1860-1960. За ред. Яр. Рудницького. Вінніпег — Нью Йорк. Укр. Вид-во „Говерля”. Нью Йорк [12] + 244 ст.

З М І С Т

Автопортрет Т. Г. Шевченка 1860 р.	6
Переднє слово	7
Шевченко сто років тому (1859-1860)	9
Марко Антонович: Вірш Шевченка „Мій Боже милий...”	17
Вадим Павловський: Дім, в якому жив Шевченко в 1859 році	23
Дам'ян Горняткевич: Шевченківське свято в Домб'ю	28
Іван Світ: Шевченківські роковини в Азії	31
Володимир Дорошенко: Матеріали про життя і творчість Шевченка	36
Петро Одарченко: Збірники Шевченківських Конференцій 1956 і 1957 р р.	41
Вол. Дорошенко: Збірник праць Сьомої Наукової Шевченків- ської Конференції	49
Summary	53
Видання УВАН, присвячені Шевченкові	54

